

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ПЕРСПЕКТИВИ ТУРЕЧЧИНИ ЯК ГЕОПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА НА
БЛИЗЬКОМУ СХОДІ»**

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Гнатюк Дмитро Віталійович

Науковий керівник: к. політ н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Поведа Олександр Петрович

Нормоконтролер: _____

Валентина СМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РЕГІОН БЛИЗЬКОГО СХОДУ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.....	7
1.1. Вплив регіональних конфліктів на геополітичну ситуацію регіону.....	7
1.2. Регіональні зміни на Близькому Сході у ХХІ столітті.....	13
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО СХОДУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	19
2.1. Доктрина Ахмета Давутоглу «Стратегічна глибина».....	19
2.2. Ідеології неопантюркізму та неоосманізму як основа сучасної зовнішньої політики Туреччини.....	23
2.3. Концепція «Нуль проблем із сусідами»	27
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В РЕГІОНІ ВЕЛИКОГО БЛИЗЬКОГО СХОДУ.....	32
3.1. Вимір відносин Туреччини з Ізраїлем.....	32
3.2. Іран як основний опонент за геополітичне лідерство в регіоні.....	40
3.3. Послаблення позицій Туреччини в регіоні.....	48
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

США – Сполучені Штати Америки

РСАДПЗ – Рада співробітництва арабських держав Перської затоки

ХАМАС – Харакат аль-мукавама аль-ісламійя, Ісламський рух опору

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту

БААС – Партія арабського соціалістичного відродження

ЄС – Європейський Союз

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЗМЗ – зброя масового знищення

ОЕС – Організація економічного співробітництва

ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва

НАТО – North Atlantic Treaty Organization, Організація Північноатлантичного договору

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ТІКА – Турецьке агентство зі співробітництва та координації

РПК – Робоча партія Курдистану

МІТ – Milli İstihbarat Teşkilatı, Організація національної розвідки

МЗС – Міністерство закордонних справ

Мосад – Відомство розвідки та спеціальних завдань

MENA – Middle East and North Africa, регіон у складі Близького (Середнього) Сходу та Північної Африки

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена необхідністю дослідження регіону Великого Близького Сходу, особливості сучасних геополітичних та геоекономічних процесів регіону, а також місце та роль Туреччини в цих процесах. Близький Схід за сучасних реалій став місцем зосередження найбільшої уваги не лише держав регіону, а й глобальних держав, які досить довго виступали там як системоутворюючі елементи міжнародних відносин.

Близький Схід на даний момент являється одним з найбагатших та найвпливовіших регіонів світу. Такий статус зумовлений зокрема досить великими паливно-енергетичними ресурсами регіону – саме тут зосереджена основна частина видобутку нафти та газу на планеті. Цим і зумовлена така увага і зацікавленість збоку західного світу. Проте з іншої сторони, даний регіон також є досить небезпечним, нестабільним та проблемним. Досі не вирішений арабо-ізраїльський конфлікт; сирійський конфлікт, який протягом всієї тривалості привертав увагу інших міжнародних акторів, глобальних центрів сили та впливу, такі як США, Росія, ЄС та ООН; суніто-шиїтський конфлікт в різних частинах регіону; проблема біженців та мігрантів, які прагнуть потрапити в Європу, зокрема через територію Туреччини. Всі ці чинники впливають на стабільність регіону.

Якщо ще до кінця ХХ століття Туреччина прагнула будь-що вступити до ЄС, то з початком нового тисячоліття зовнішньополітичний курс держави зазнав помітних змін. Туреччина завжди традиційно вважалась своєрідним мостом між Заходом і Сходом. Туреччина стала союзником Заходу в світі ісламу, проводила свою зовнішню політику в близькосхідному регіоні здебільшого під диктовку західних держав та США. Тоді як для арабських країн Туреччина – це держава-наступниця Османської імперії. Тому Республіка Туреччина завжди розглядалась як один з лідерів Близького Сходу. В 1990-их рр. з'являється американська концепція Великого Близького Сходу. Туреччина, заявила про свої претензії, підкріплюючи їх традиційним зв'язком між Заходом і Сходом, на провідні позиції регіону. Як вже говорилося раніше, з початком ХХІ століття відбулись зміни в пріоритетах зовнішньої політики Туреччини, а саме

чергове повернення на Схід, що супроводжувалось зміцненням та налагодженням економічних, політичних, культурних та інших взаємовідносин з усіма країнами регіону. Починаючи з 2002 року, основоположною концепцією регіональної політики стала запропонована колишнім прем'єр-міністром Ахметом Давутоглу концепція «Нуль проблем із сусідами». Зміни в внутрішньополітичному житті Туреччини, зокрема поява концепцій неопантюркізму та неоосманізму, лише зміцнило прагнення держави стати лідером регіону.

Мета дослідження – визначити особливості формування та реалізації геополітичних інтересів Турецької Республіки в близькосхідному регіоні.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких основних **завдань**:

- здійснити дослідження геополітичного регіону Великого Близького Сходу;
- визначити основоположні концепції, які лежать в основі та впливають на формування зовнішньої політики країни на Близькосхідному регіоні;
- дослідити участь Туреччини у встановленні та формуванні системи регіональної безпеки;
- висвітлити основні вектори зовнішньої політики держави із ключовими країнами регіону.

Об'єктом дослідження є регіон Великого Близького Сходу.

Предметом дослідження є реалізація геополітичних інтересів Турецької Республіки на Близькому Сході в постбіполярний період.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у роботі було використано такі методи наукових досліджень:

- інституційний метод, за допомогою якого було проведено дослідження впливу провідних політичних діячів, партій на формування зовнішньополітичного курсу країни;
- метод спостереження, який було використано під час дослідження думок та робіт науковців та експертів щодо даної проблеми;

– метод прогнозування – під час формування особливостей досліджуваної проблеми та вироблення відповідних прогнозів;

– метод контент-аналізу – під час розгляду документації та стратегічних документів Туреччини щодо обраної тематики;

– SWOT-аналіз зовнішньої політики Туреччини.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані у практичній діяльності дипломатів, науковців та студентів, які займаються вивченням даної проблематики. Зміст і результати дослідження висвітлювалися у виступі на V міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій» (Одеса, 2022).

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена її метою, завданням та предметом дослідження. Кваліфікаційної робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних інформаційних джерел (84 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1. РЕГІОН БЛИЗЬКОГО СХОДУ В СИСТЕМІ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

1.1. Вплив регіональних конфліктів на геополітичну ситуацію регіону

Близький Схід – землі навколо південного та східного берегів Середземного моря, що охоплюють принаймні Аравійський півострів і, за деякими визначеннями, Іран, Північну Африку, а іноді й за її межі. Зазвичай вважається, що Близький Схід включає країни на Аравійському півострові або поблизу нього, включаючи Єгипет,

Іран, Ірак, Саудівську Аравію, Ємен, Сирію, Йорданію, Об'єднані Арабські Емірати, Ізраїль, Ліван, Оман, палестинські території, Кувейт, Катар і Бахрейн.

Більшу частину своєї сучасної історії Близький Схід був обложений міжнародними конфліктами. З початку дев'ятнадцятого століття європейські держави змагалися за колонізацію територій Близького Сходу, намагаючись контролювати його природні ресурси та геостратегічне розташування. Майже через два століття регіон опиняється в черговому раунді інтенсивних криз, у якому як глобальні, так і регіональні сили змагаються за територіальний вплив.

Близькосхідний регіон характеризувався наявністю кількох регіональних держав, а саме Єгипту, Саудівської Аравії, Туреччини, Ірану та Ізраїлю, які змагалися за владу та вплив. За винятком коротких періодів (найбільш помітним був Єгипет з 1950-х до середини 1960-х років) жодна регіональна держава не змогла взяти на себе роль регіонального лідера. Така ситуація в основному є результатом того, що кожна з цих країн або не володіє всіма ознаками регіональної влади, або не має явної переваги над іншими щодо цих атрибутів. У літературі регіональні влади визначаються не лише своїми владними можливостями, жорсткими та м'якими, а й щодо їхньої готовності діяти як регіональна влада та, що ще важливіше, їх сприйняття в регіоні. Жодна з регіональних держав на Близькому Сході не володіла всіма цими властивостями досить довго, щоб стати гегемоном у регіоні. Таким чином, держави конкурують між собою або за захист і посилення своїх позицій, або для запобігання тому, щоб будь-яка інша регіональна влада стала регіональним гегемоном. Ця конкуренція стає особливо інтенсивною в моменти переходів і трансформацій, таких як війна в Перській затоці 1990-91 років, війна в Іраку 2003 року та «арабська весна», оскільки вони надають як нові можливості, так і виклики.

Є й інші характеристики регіону Близького Сходу, які впливають на долю регіональної владної конкуренції:

1. Близький Схід – це регіон, який сильно проникає зовнішніми силами. Зокрема, США були домінуючою зовнішньою силою після закінчення Другої світової війни. Іноді, наприклад, особливо після вторгнення в Ірак у 2003 році до виходу з країни в 2009-2011 роках, США навіть ставали регіональною державою.

Після закінчення Другої світової війни США визначили більш-менш незмінні інтереси в регіоні і активно задіяли на Близькому Сході, щоб захистити ці інтереси. Наслідком цієї мети для США було запобігти будь-якій регіональній державі від нав'язування своєї гегемонії регіону, навіть якщо ця влада є союзником США, оскільки таке домінування обмежувало б використання влади США. Хоча загальні напрямки політики США залишалися незмінними протягом багатьох років, існували відмінності щодо стратегій. Наприклад, нещодавня еволюція політики США під час адміністрації Обами, яка призвела до дебатів навіть про можливість відходу США від регіону, явно мала наслідки для конкуренції між регіональними державами.

2. Плинні межі регіону мають наслідки для конкуренції між регіональними владами та їх прийняття в регіоні. Регіон складається з арабського ядра та трьох неарабських країн, які входять до числа регіональних держав. Хоча сам арабський світ загалом фрагментований, неарабській державі все ще важко взяти на себе провідну роль у регіоні, за винятком, можливо, на короткі періоди.

3. Наявність в регіоні впливових недержавних акторів також виступає чинником обмеження впливу регіональних сил. ООП, особливо після війни 1967 року, ХАМАС, Хезболла та різні курдські націоналістичні рухи можна розглядати як типові приклади. ІДІЛ, навіть якщо вона називає себе державою, є недавнім прикладом, коли недержавний актор зменшує владу держав.

4. Ідеології та ідейні проблеми, які резонують на регіональному рівні, широко використовуються у змаганні між регіональними владами. Арабський націоналізм, салафізм, курдський націоналізм та сектантство є прикладами таких ідеологій та ідентичностей, які використовувалися регіональними державами для посилення свого впливу. Однак такі фактори також були обмежувачами для деяких регіональних суб'єктів. Наприклад, арабський націоналізм посилив регіональний вплив Єгипту під час правління Насера, водночас обмежуючи вплив не лише неарабських регіональних держав, а й Саудівської Аравії, яка була ідентифікована як ворог арабського націоналізму. Так само, особливо після війни

2003 року, сектантство використовувалося як для посилення, так і для обмеження впливу конкуруючих регіональних держав.

5. Інтенсивна конкуренція між регіональними державами на Близькому Сході дає простір для маневру вторинним державам, таким як Сирія чи Катар, впливати далеко за межі їхніх силових можливостей. В епоху після 2003 року Катар, використовуючи гроші та засоби масової інформації, став впливовою державою, посередником конфліктів. Сирія також використала можливості для впливу після війни в Перській затоці 1990-1991 років далеко за межі своїх силових можливостей.

6. На Близькому Сході немає ефективних регіональних інституцій, які б пом'якшили конфлікти між регіональними державами. Існуючі регіональні організації, такі як Ліга арабських держав і РСАДПЗ, є значною мірою неефективними, але також не мають членства з усього регіону.

Регіональна політика в епоху після війни в Перській затоці.

Вторгнення Іраку в Кувейт у серпні 1990 року та подальша війна проти Іраку коаліції на чолі зі США створили можливості для регіональних держав змінити себе в регіональному порядку, що розвивається. Зіткнувшись з однополярністю і, таким чином, збільшенням присутності США в регіоні, арабо-ізраїльським мирним процесом і ослабленням великого арабського гравця (Іраку), три арабські країни, а саме Єгипет, Саудівська Аравія і Сирія, оголосили про Дамаську декларацію в березні 1991 р., яка мала на меті виробити спільну позицію та співпрацювати у створенні нового арабського регіонального порядку. Така співпраця вважалася корисною для Єгипту для його «повернення» на Близький Схід після того, як він був ізольований протягом більше десяти років через Кемп-Девідські угоди. Сирія, колишній учасник антиамериканського табору, підійшла до такої співпраці, як її прийняття в новому регіональному порядку в тіні однополярного світу. З іншого боку, Саудівська Аравія мала на меті розширити та зміцнити свій вплив у нову епоху. Хоча Дамаська декларація допомогла цим країнам окремо досягти своїх цілей, вона не змогла створити новий регіональний порядок із цими країнами у своїй основі.

Незважаючи на проголошені цілі декларації, Саудівська Аравія, РСАДПЗ та Єгипет почали ще більше покладатися на США у своїй безпеці.

Іншою важливою характеристикою регіональної політики в епоху безпосередньо після Другої війни в Перській затоці було дедалі більше включення неарабських регіональних країн у регіональну політику. Ізраїль, який уже мав мирний договір з Єгиптом, перебував у мирному процесі зі своїми арабськими антагоністами, що також призвело до нормалізації відносин між Ізраїлем та рештою арабського світу. Іран також був приємним, оскільки його відносини з його головним арабським антагоністом, що залишився, Саудівською Аравією, змінювалися в більш позитивному напрямку. Ця тенденція збереглася і після Другої війни в Перській затоці, незважаючи на обмеження, накладені політикою подвійного стримування США. Іран навіть очолив Організацію Ісламської Конференції (ОІК) у 1997 році, організації, де Саудівська Аравія має свій вплив. Позиція Туреччини, з іншого боку, була досить іншою, оскільки відносини Туреччини з її головним арабським антагоністом, Сирією, продовжували залишатися проблематичними. Таким чином, хоча Туреччина була частиною регіональної політики через свою політику щодо Сирії, її участь у керованій США політиці щодо Іраку та військових вторгненнях у Північний Ірак, а також її приєднання до Ізраїлю в середині 1990-х років, її прийняття регіональними органами акторів було досить низько.

Регіональна політика після війни в Іраку в 2003 році.

Регіональна політика зазнала ще однієї важливої хвилі змін через вплив нападів на США 11 вересня та наступного вторгнення США до Іраку в 2003 році. Вторгнення стало найвищою точкою однополярного інтервенціонізму в регіоні і справило сильний вплив на регіональну політику. Проте спроби адміністрації Буша створити новий порядок на Близькому Сході зустріли опір, а також мали непередбачувані наслідки. Сполучені Штати були свідками обмеженості сили США в Іраку, у перемозі ХАМАС в Палестині, у відновленні Хезболли як найважливішого діяча в ліванській політиці та у зростанні впливу Ірану на всьому Близькому Сході. Що ще цікавіше, союзники США також використовували можливості для розробки політики, яка кидала виклик позиціям США. Політика Туреччини щодо розвитку

тісних зв'язків із Сирією, незважаючи на інколи дуже публічні протести адміністрації Буша, є яскравим прикладом.

У період після війни в Іраку регіональна політика стала характеризуватися «регіональною холодною війною» між РСАДПЗ, Йорданією, Єгиптом, Ізраїлем та США, з одного боку, і тими, хто опирався їхній політиці та баченням, а саме Іраном, Сирією, Хезболла і ХАМАС, з іншого боку. Хоча між кожним табором існували розбіжності в поглядах, спільне регіональне бачення об'єднало їх. Перша група мала на меті обмежити вплив Ірану, а також те, що вони сприймають як радикальні групи в регіоні. Друга група відкинула те, що вони сприймають як гегемонію США та Ізраїлю, яка мала на меті змінити Близький Схід відповідно до їхніх інтересів. Ірак та Ліван стали полем битви між цими акторами. Пов'язаним із цим розвитком у регіоні стала поява сектантської політики в регіональному масштабі.

Цей період став свідком зростання впливу неарабських держав на Близькому Сході. Серед них Ізраїль зміг встановити неявний зв'язок з позиціями арабських режимів в Єгипті, Саудівській Аравії та Йорданії, намагаючись обмежити вплив Ірану та його союзників у регіоні. Іран, з іншого боку, став більш впливовим у регіоні завдяки його зміцненню зв'язків з важливими арабськими акторами, його потужності і особливо завдяки відстоюванню палестинської справи на початку 2000-х років. Позиція третього неарабського актора з зростаючим впливом, Туреччини, була досить своєрідною. Під час регіональної холодної війни Туреччина вирішила триматися подалі від цих таборів, стверджуючи, що має добрі стосунки з обома. Боротьба на Близькому Сході після 2003 року збіглася з приходом до влади Партії справедливості та розвитку (ПСР), яка з політичних, економічних та ідейних причин була готова відігравати більш активну роль у регіональній політиці. ПСР також відрізняла свою точку зору та політику від інших регіональних держав і більше зосереджувала увагу на м'якій силі, займалася посередницькою діяльністю та наголошувала на економічній взаємозалежності у своїх відносинах з регіоном. Ситуація яка склалась після Арабської весни.

Внутрішні потрясіння, які почалися в Тунісі і поширилися на деякі інші арабські країни, незабаром стали частиною регіональної політики. Регіональні

держави, в основному Іран, Туреччина та Саудівська Аравія, доклали інтенсивних зусиль, щоб захистити чи, радше, посилити свої позиції в цьому новому середовищі. Для кожної з цих сил перетворення, що відбувалися, представляли як можливості, так і виклики. Спочатку Саудівська Аравія була стурбована поширенням «влади народу» і почала працювати, щоб контролювати розвиток подій у критичних арабських країнах, таких як Єгипет та Ємен, одночасно намагаючись запобігти поширенню «арабської весни» на РСАДПЗ, навіть шляхом відправки військ в Бахрейн, щоб придушити там повстання. З поваленням Мурсі шляхом військового перевороту, здійсненням контрольованого переходу в Ємені та придушенням повстання в Бахреїні, Ер-Ріяд, здавалося, ефективно впорався з цими загрозами. З іншого боку, події в Сирії розглядалися Саудівською Аравією як можливість обмежити вплив Ірану в арабському світі. Проте той факт, що опозиція не змогла повалити режим Асада, наклала значні обмеження на вплив Саудівської Аравії в регіоні.

Для Ірану регіон після Арабської весни також представив позитивні та негативні опції. Повалення Мубарака дало можливість для нормалізації відносин з Єгиптом, але відносини Ірану з ХАМАС ослабли, і Тегеран не зміг зробити багато, коли бахреїнське повстання було придушене. Іран був успішним у запобіганні падіння режиму Асада в Сирії, але в той же час втратив значну частину своєї м'якої сили на арабських вулицях, що призвело до того, що з цієї причини Іран став «шиїтською силою». Крім того, для Ірану підтримка його політики в Сирії, яка спирається на режим з обмеженою базою, стала складна і досить дорога.

Туреччина, в результаті повалення режимів і проведення всенародних виборів, почала стикатися зі значними проблемами для свого статусу регіональної влади. Повалення Мурсі в Єгипті та жорстка критика перевороту з боку уряду ПСР підірвали відносини Туреччини та Єгипту. Події в Сирії показали обмеженість важелів впливу Туреччини на цю країну, оскільки вона не змогла досягти своєї мети повалення режиму Асада, незважаючи на всі її зусилля. Також Анкара була змушена відчувати на собі наслідки нестабільності в Сирії, більш значущі у вигляді зростання кількості біженців (близько 2 мільйонів) та її наслідків для курдської проблеми в

Туреччині. Популярність Туреччини в регіоні значно знизилася, і її все частіше розглядали як «сунітську державу», що стає стороною регіональної фрагментації. Нарешті, її політика в сирійській кризі поставила Туреччину в протиріччя з Іраном, Іраком і навіть Саудівською Аравією, а також міжнародними прихильниками режиму Асада, такими як Росія. Її політика також почала все більше розходитися з її союзниками. Критика Туреччини режиму ас-Сісі в Єгипті призвела до кризи у відносинах Туреччини з Саудівською Аравією та ОАЕ. Таким чином Туреччина стала досить ізольованою в регіоні.

Зростання ІДІЛ (Ісламська держава Іраку та Сирії) з літа 2014 ще більше ускладнювало картину, оскільки з'явилися нові виклики та можливості. Цей недержавний актор створив державу, яка загрожує територіальній цілісності Сирії та Іраку, поширює радикалізм, вчиняє звірства та робить все більше людей біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Таким чином, наслідки всіх цих подій для регіональної політики є величезними. Піднесення ІДІЛ представляє спільну загрозу як для регіональних країн, так і для великих позарегіональних держав, і, таким чином, дає унікальну можливість для співпраці між ними, навіть тими, які тривалий час були ворожими, такими як Іран та Саудівська Аравія.

1.2. Регіональні зміни на Близькому Сході у XXI столітті

Десятиліття рухів за незалежність у ХХ столітті призвели до зростання національних армій у політиці Близького Сходу. Борючись з колоніальними або загарбницькими державами, національні армії керували процесами державотворення. І навпаки, насильство після повстань несе серйозні проблеми для силових інститутів держав. У своїх зусиллях захистити соціальні групи та змінити нову геополітичну карту регіону, збройні ополчення в основному націлені на національні постійні армії.

Наростання недержавних армій знаходить готові запаси працездатних тіл у незадоволеної молоді. Економічне невдоволення, політична відчуженість та ідеологічна привабливість – це три фактори, які сприяли успішному вербуванню молодих чоловіків і дівчат до ополчень, які прикрашають військовий ландшафт

регіону. Відсутність можливостей для працевлаштування є одним із показників неспроможності національних економік реагувати на економічні потреби молодих поколінь. Середній рівень участі молоді в робочій силі становить близько 24%, що є найнижчим середнім показником у світі. Тим часом рівень безробіття серед молоді є найвищим у світі, сягаючи майже 30% (Arab Human Development Report 2016). Перехід до неоліберальної економіки, що передував повстанням, обмежив надання державою послуг, особливо в плані зайнятості та житла. У результаті велика кількість міських жителів звернулася в неформальний сектор, щоб заробити на життя. І значна частина неформальної зайнятості фізично та соціально розташована в незаконному світі насильства та безкарності. З розпадом держав або зниженням їхньої здатності забезпечувати правопорядок підпільні групи з доступом до нелегальних торговельних шляхів і політичних ополчень стали доступними для співпраці. Результатом цієї змови стали добре організовані мережі, які займаються незаконною діяльністю і виконують функції, подібні до міні-держав, включаючи управління територіями, що перебувають під їх владою, а також ведення зовнішньополітичних заходів, таких як переговори, виманювання та забезпечення безпеки.

Політичні збройні формування, які фінансуються з боку сильних покровителів, надають привабливі можливості працевлаштування для бідних і нужденних. Іран залишається одним із найбільших покровителів збройних формувань у регіоні. За деякими даними, Іран витрачає від 100 до 200 мільйонів доларів на рік на «Хезболлу», від 3,5 до 15 мільярдів доларів на рік на підтримку режиму Асада в Сирії, від 12 до 26 мільйонів доларів на рік на шиїтські збройні формування в Сирії та Іраку і 10 мільйонів доларів на підтримку сирійського режиму Асада 20 мільйонів доларів на рік на підтримку повстанців-хуситів в Ємені. Хоча фінансова підтримка Іраном збройної міліції залишається оцінкою, американські звіти показують, що США витратили близько 1 мільярда доларів на сирійську кризу до 2015 року.

З іншого боку, мобілізаційний ефект повстань запалив інтереси до політичної участі, але такі політичні прагнення не були задоволені динамічними та адаптованими політичними організаціями. У країнах, які переживають політичний перехідний період, молодь проявляє більше інтересу до політики, ніж старші вікові групи. Але

скорочення старих політичних еліт, практик та політичних організацій посилює недовіру молоді до демократичного процесу. Порівняно з іншими соціальними групами це обмежує їхню участь у виборах. Відсутність можливостей підвищити рівень життя та авторитарні посягання на політичні, економічні та соціальні свободи створюють умови для прийняття насильства як засобу змін та/або змови з насильницькими групами, які обіцяють кращі економічні та соціальні умови.

Але самі по собі демократичні інститути не є достатньою умовою для запобігання насильству. Ідеологічні заклики, які спираються на насильство як засіб змін, залишаються привабливим методом вербування для збройних груп. Туніс, найуспішніший приклад демократичного переходу серед шести повстанських держав, є країною походження найбільшої кількості іноземних бійців, які мігрували до Сирії. Екстремальні релігійні ідеології набирають сили і приваблюють як найбільш нужденних чи обмежених освіти, а й найбільш здібних.

Реконфігурація регіональних і міжнародних альянсів: нові альянси або оновлені альянси. Повстання спалахнули в період відносної регіональної політичної стабільності. На міжнародному рівні США домінували над більшістю столиць регіону. Країни Перської затоки та Єгипет десятиліттями були близькими союзниками США, і війна з тероризмом дозволила наддержаві зміцнити співпрацю розвідки з Тунісом, Марокко та Єменом. З іншого боку, Росія значною мірою втрачала свою привабливість – принаймні на народному рівні – у двох своїх традиційних союзниках: Лівії та Сирії. У той час як Сирія підтримувала певний рівень військових відносин з огляду на російську військову базу в Тартусі, відмова Лівії від проекту ядерного озброєння був результатом успішних переговорів з Великобританією та США. Поступовий перехід до ринкової економіки в арабських країнах, які раніше були соціалістично налаштовані, сприяло потеплінню щодо США. Помітним винятком стала невдала інтервенція США в Ірак, яку Іран приписує собі як невдалу авантюру. На регіональному рівні країни Перської затоки залишалися джерелом економічної допомоги більшості проблемних арабських країн, включаючи Єгипет, чії збройні сили забезпечували безпеку проти можливого іранського вторгнення. Оскільки попередні заклики повстань до демократії та свободи

перетворилися на хаотичні переходи, потрясіння порушили стабільні відносини, призвели до розбіжностей у перевагах традиційних партнерів та поглибили невдоволення, які були менш вираженими за існуючого статус-кво. Політичні зрушення не тільки посилили суперництво між Іраном і Саудівською Аравією, але й посилили роль Росії та внесли розриви в альянси під керівництвом США.

Очолований США альянс, до якого традиційно входили Єгипет, монархії Перської затоки та Туреччина, пройшов випробування політичними перебудовами після повстання. З одного боку, позиції Єгипту та Перської затоки розійшлися щодо кризи в Сирії та Ємені. Єгипет не тільки вирішив утриматися від інтервенційної ролі, яку відіграла Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар і Туреччина, але й залишив відкритими канали зв'язку з режимом Асада. Єгипетська політика стриманості була ще більш вираженою в Єменській кризі, де Саудівська Аравія веде свою першу регіональну війну. Єгипетсько-саудівські відносини напружені через рішення єгипетських військових відігравати мінімальну роль у війні проти сил на чолі з Алі Абдаллою Салехом і хуситів в Ємені.[51] Криза в Ємені виявила межі саудівської влади та посилила вплив Ірану на більшу кількість територій у регіоні. Хоча війна може допомогти побудувати сильніші державні інституції в Саудівській Аравії, більш безпосередні негативні наслідки очевидні для економічного становища країни. Згідно з повідомленнями, уряд Саудівської Аравії жорстко стиснув свій бюджет у 2016 році, відображаючи скорочення очікуваних доходів і зниження витрат на субсидії через падіння цін на нафту та війну в Ємені. Королівство стало свідком свого першого дефіциту за майже два десятиліття. Королівство також втрачає відносні важелі впливу на світових нафтових ринках через своє рішення відмовитися від своєї історичної ролі змінного виробника і фактично нарощувати виробництво, незважаючи на збільшення світового видобутку нафти.[83] Тим часом здатність Ірану змінити баланс сил у Сирії, Іраку та Лівані тепер поширюється на Ємен. У кожному з цих випадків Тегеран зміг поширити свій вплив, культивує недержавних акторів і бойових груп, а також експлуатує страхи та невдоволення релігійних меншин, а саме арабів-шиїтів. Вплив Ірану був можливим у часи роздробленості та політичної слабкості урядів. Іран

також виграв від ядерної угоди із Заходом, а також від співпраці з Росією, особливо щодо іракської та сирійської криз.

З іншого боку, американо-турецькі відносини були напруженими через їхні розбіжні позиції щодо участі курдів у Сирії, особливо в боротьбі з радикальними силами Ісламської держави в Іраку та Леванті (ІДІЛ). Туреччина, держава Близького Сходу і член НАТО, покладалася на свою стратегічну позицію та прагматичну зовнішню політику, щоб підтримувати відкриті канали з ворогуючими сторонами. Вона підтримувала міцні відносини з Саудівською Аравією, не віддаляючи Іран. Вона мобілізувалася проти режиму Асада, але все ще змогла відновити зламані мости з Росією. Зусилля Туреччини співпрацювати як з Іраном, так і з Росією, щоб знайти політичне рішення сирійської кризи, загрожує меншим впливом на США та їх союзників у Перській затоці.

Позиціонування Ірану в Сирії, Іраку, Лівані та Ємені, його зближення з Росією та Туреччиною, на додаток до посилення економічних відносин з європейськими колегами після ядерної угоди з ООН, є загрозою безпеці Ізраїлю так само, як і Саудівської Аравії. Іран з його ядерною угодою має більше доступу та можливостей стати глобальним гравцем. Зростання ІДІЛ (Ісламська держава Іраку та Сирії) з літа 2014 ще більше ускладнювало картину, оскільки з'явилися нові виклики та можливості. Цей недержавний актор створив державу, яка загрожує територіальній цілісності Сирії та Іраку, поширює радикалізм, вчиняє звірства та робить все більше людей біженцями та внутрішньо переміщеними особами. Таким чином, наслідки всіх цих подій для регіональної політики є величезними – зростання ІДІЛ представляє спільну загрозу як для регіональних країн, так і для великих позарегіональних держав. Те, що і Саудівська Аравія, і Ізраїль бачать спільного ворога в радикальних насильницьких релігійних рухах, таких як ІДІЛ, але набагато більшого ворога у піднесенні Ірану, може створити умови для посилення співпраці в галузі безпеки між двома державами, хоча і на більш прихованому рівні.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В РЕГІОНІ БЛИЗЬКОГО СХОДУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1. Доктрина Ахмета Давутоглу «Стратегічна глибина»

Доктрина «Stratejik Derinlik» («Стратегічна глибина») Ахмета Давутоглу. Ця концепція зовнішньої політики співзвучна з назвою книги Давутоглу, яка була опублікована у 2000 році.[46] У цій книзі Давутоглу запропонував нову геостратегію

для турецьких політиків. Головний радник прем'єр-міністра Ердогана із зовнішньої політики критикує кемалістську зовнішню політику за нездатність оцінити переваги, які дає багата історія та географічний простір країни. Головна теза цієї доктрини полягає в тому, що стратегічна глибина ґрунтується на історичній глибині та географічній глибині. Давутоглу визначає історичну глибину як характеристику країни, що знаходиться «в епіцентрі історичних подій».[46] Він виділяє вісім колишніх імперій – Британію, Росію, Австро-Угорщину, Францію, Німеччину, Китай, Японію та Туреччину – як країни з історичною глибиною. У своєму порівняльному аналізі він робить висновок, що ці країни відчувають схожі проблеми етнонаціоналізму, сепаратизму та загального антиімперіалістичного розколу у своїх регіонах. У результаті Туреччина, завдяки історичній спадщині Османської імперії, має велику географічну глибину. Торкаючись Туреччини, він зазначає:

Географічна глибина – це частина історичної глибини. Наприклад, Турецька Республіка – це не просто стара середземноморська країна. Одна з важливих характеристик, яка відрізняє Туреччину, скажімо, від Румунії чи Греції, полягає в тому, що Туреччина одночасно є близькосхідною, і кавказькою країною. На відміну від Німеччини, Туреччина є рівною мірою як європейською, так і азіатською країною. Справді, Туреччина – це і чорноморська, і середземноморська країна. Така географічна глибина ставить Туреччину до центру багатьох геополітичних впливів. [45]

Щодо членства в Європейському Союзі, Давутоглу стверджує, що Туреччина не може вічно чекати біля дверей ЄС і має розробити справді багатовекторну зовнішню політику, використовуючи свої геостратегічні переваги.

Давутоглу висловлює припущення, що участь Туреччини як у балканській кризі після закінчення холодної війни, так і в близькосхідних кризах, що продовжуються, була визнана необхідною через турецьку вбудованість або, як він це визначає, історичну глибину в обох регіонах. У книзі Давутоглу виділяє кілька областей «транскордонних сфер впливу». Для опису потенційних сфер впливу Туреччини він використовує концепцію суміжних «сухопутних басейнів», що включають Балкани, Кавказ та Близький Схід. Він перераховує Чорне, Східне Середземномор'я,

Каспійське море та Перську затоку або затоку Басра як природне продовження морського басейну Туреччини, а також наголошує на зміні геополітичного статусу Туреччини від бар'єру, заснованого на її членстві в НАТО під час холодної війни, до мосту в нову регіональну систему, яка виходить за межі Ерзурумської рівнини і включає держави Кавказу та Євразії. Давутоглу зазначав, що концепція «континентального басейну» дозволяє Туреччині отримати "стратегічну глибину в Азії та проекцію на Європу та Африку".[46]

Радник прем'єр-міністра Ердогана із зовнішньої політики пояснює, чому історичні та географічні аспекти такі важливі у перехідні періоди, такі як період після холодної війни: «Важливо раціонально оцінити потенціал країни або суспільства та його здатність адаптуватися до нових умов з історичної та географічної точки зору».[23] Давутоглу в своїй книзі закликав турецьке керівництво враховувати «історичну відповідальність» по відношенню до Балкан, Кавказу та Близького Сходу при розробці зовнішньої політики. Давутоглу критикує кемалістський істеблішмент за пропущені за останні 50 років можливості перенаправити турецьку зовнішню політику у бік цих «сухопутних басейнів». Він наголошує, що в результаті зростання темпів глобалізації з супутніми ефектами розвинених комунікацій, економічної та соціальної взаємозалежності Туреччина з'явилася нова можливість для взаємодії з цими субрегіонами. У цій книзі Давутоглу особливо критикує невдачі турецької зовнішньої політики щодо тюркських республік колишнього Радянського Союзу на початку 1990-х років. Він називає цю політику пантюркістським гаслом «Від Адріатики до Великої китайської стіни», проголошеним прем'єр-міністром Сулейманом Демірелем у його промові про тюркський світ у 1992 році. [44] Давутоглу вказує на помилковість такого підходу, що базується на тюркських почуттях. Він звинувачує турецький зовнішньополітичний істеблішмент 1990-х років у нездатності сформулювати «всеосяжну» політику щодо всіх регіональних проблем та наголошує на нестачі в Туреччині вчених, які мають знання в галузі геополітичного регіонального балансу, а також відсутність відповідного інтелектуального розуміння цієї зовнішньополітичної невдачі.

Доктрина «стратегічної глибини» закликає до активної взаємодії з усіма регіональними системами у сусідстві з Туреччиною. У своїй книзі Давутоглу стверджує, що Туреччині необхідно заново відкрити свою історичну та географічну ідентичність та переоцінити власну позицію щодо регіональних та глобальних проблем. В одному інтерв'ю Давутоглу оголосив, що «2003 рік був роком «надолуження втраченого» у зовнішній політиці» та «2004 рік стане роком, коли Туреччина буде включена до міжнародного порядку денного».[11] Це дозволить Туреччині вести активну зовнішню політику та сформуванати «власну» вісь. Давутоглу закликав до відновлення відносин із Близькосхідним регіоном, зокрема, з Іраном, Сирією та країнами Перської затоки. У Балканському регіоні він наголосив на важливості Греції та Болгарії, а на Кавказі вказав на міцність грузино-турецьких відносин. Враховуючи трансатлантичний розкол після другої війни у Перській затоці, архітектор зовнішньої політики Ердогана порадив виробити збалансований підхід до всіх глобальних та регіональних гравців. Він підкреслив важливість економічної взаємозалежності у світі, що глобалізується, і необхідність побудови міцних економічних зв'язків з усіма регіональними державами. Зрештою, на його думку, Туреччина перетвориться на глобального гравця. [46]

Турки використали неоосманський дискурс для створення образу справедливого та неупередженого арбітра у зовнішній політиці щодо Близького Сходу. Зокрема, Туреччина доклала нових дипломатичних зусиль для мирного врегулювання сирійсько-ізраїльського та ізраїльсько-палестинського конфліктів. Туреччина зробила сміливі кроки посередництвом у регіональних конфліктах на Близькому Сході. Новий турецький уряд продемонстрував свою готовність до примирення з мусульманським світом. Зокрема, уряд Ердогана зайняв активну позицію у відносинах зі своїми сусідами на сході (Іран) та півдні (Ірак, Сирія), тоді як двосторонні відносини з Ізраїлем набули більш прохолодного періоду. Війна в Іраку стала політичною можливістю для нової турецької зовнішньої політики. Першим важливим випробуванням турецького динамізму, що надихнув новий дух турецької зовнішньої політики, стала криза в Іраку взимку 2003 року. Можливість війни в Іраку та його розчленування підняла привід створення незалежної курдської держави у

Північному Іраку та сепаратистських вимог серед турецьких курдів. Туреччина вжила всіх можливих заходів для запобігання цьому. Під час протистояння режиму Саддама Хусейна із західними інспекторами з озброєнь, які намагалися виявити та знищити іракську зброю масового знищення (ЗМЗ), турецьке керівництво виступило з ініціативою скликати 23 січня 2003 року у Стамбулі зустріч сусідів Іраку. Метою цієї зустрічі було запобігання воєнним діям після Другої війни в Перській затоці. Міністрів закордонних справ Саудівської Аравії, Ірану, Сирії, Йорданії, Єгипту та Туреччини було запрошено до готелю, щоб закликати колишнього президента Іраку Саддама Хусейна до співпраці з інспекторами з озброєнь з Комісії ООН з моніторингу, контролю та інспекцій та Міжнародного агентства. Символізм з'їзду представників мусульманських країн палаці часів Османської імперії не залишився непоміченим для близькосхідної аудиторії. Мусульманські сусіди закликали Ірак продовжувати співпрацю з інспекторами з озброєнь з Комісії ООН зі спостереження, контролю та інспекцій та Міжнародного агентства з атомної енергії. Після завершення конференції міністр закордонних справ Туреччини Ясар Якіс заявив: «Ми урочисто закликаємо іракське керівництво незворотно та щиро рухатися до виконання своїх обов'язків щодо відновлення миру та стабільності у регіоні».[39] Час та місце проведення конференції у Стамбулі з Туреччиною як організатор вказує на новий динамізм у спробах Туреччини стати регіональним лідером та посередником у врегулюванні конфліктів у регіоні, який був вотчиною імперії Османа.

2.2. Ідеології неопантюркізму та неоосманізму як основа сучасної зовнішньої політики Туреччини

Туреччина протягом всієї своєї історії прагнула бути регіональним лідером. Аналітики зазначають про вигідне географічне положення держави, адже саме на території Туреччини перетинаються кола євразійської безпеки, які включають в себе Близький Схід, Кавказ, Центральну Азію, Східне Середземномор'я, Європу, Балкани і Чорноморський регіон. Також задля виконання своєї активної та різнопланової політики країна використовує переваги економічного та транзитного потенціалу, свої

впливові позиції в міжнародних організаціях. А завдяки членству в таких регіональних організаціях як ОЕС, ОЧЕС, Союзі Тюркських держав та інші, Туреччини посилює свій вплив та геополітичні амбіції лідера на Близькому Сході. Разом із цим посилюється і роль Туреччини в НАТО як вірного союзника в світі ісламу.

З розпадом Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) у Туреччини з'явилося прагнення заповнити вакуум влади, що виник її межами. Основною геополітичною ідеологією турецької держави залишається ідея пантюркізму, ідея «Великого Туркестану», який має включати більшість територій пострадянського простору. Туреччина активно насаджує ідею про необхідність об'єднання всіх тюркських народів на основі спільного походження, культури та мови. Робилися спроби створити єдиний тюркський алфавіт на основі турецького алфавіту. Зовнішньополітичний пантюркізм став продовженням внутрішнього тюркізму. Це означало, що пантюркізм нав'язується за умови беззастережного лідерства Туреччини. У країнах Центральної Азії реформи нав'язуються в публічній сфері, як вони проводилися на початку створення сучасної турецької держави. Поряд з цим, усвідомлюючи, що більшість тюркських народів сповідує іслам, на тюркському просторі застосовується і політичний іслам. У 1992 році було створено Агентство тюркського співробітництва та розвитку (ТІКА). Метою агентства є координація всіх заходів, спрямованих на єдність турків, що сповідують іслам, на державному рівні. Агентство займається широким спектром діяльності, від видання журналів різними мовами до реалізації різноманітних освітніх, наукових та соціальних проектів у республіках Середньої Азії та навіть деяких регіонах Росії. Особливе місце в цій схемі посіли навчальні заклади Ф. Гюлена. У цих школах в рамках концепції «служіння» нав'язувалися ідеї пантюркізму та панісламізму. Ряд турецьких експертів стверджують, що таку концепцію діяльності рекомендувала Туреччині розвідка США. [68]

Проте вплив міжнародного міжнародного безпекового середовища призвело до трансформації даної ідеології в неопантюркізм. Основною ідеєю неопантюркізму стало об'єднання в одну спільноту тюркомовних народів від Адріатичного моря до

Китаю. Саме на ідеології неопантюркізму базуються основні положення як внутрішньої, так зовнішньої політики Турецької Республіки.

Починаючи з 2001 року, політика Туреччини пережила кардинальні зміни. Перш за все відбулись внутрішньополітичні зміни країни. У 2001 р. відбувся розкол партії тогочасного прем'єр-міністра Н. Ербакана, внаслідок чого утворились дві партії – Партія Щастя, яка була очолювана прихильником прем'єр-міністра – Реджано Кутаном, яка залишалася на консервативній, традиціоналістській платформі та Партія справедливості та розвитку (ПСР), яку очолив колишній мер Стамбула Р.Т. Ердоган. ПСР відмовилась від антизахідної політики та заявила про підтримку вступу країни до ЄС. Скориставшись тим що в 2002 р. поріг прохідного порогу до Уряду був збільшений до 10%, а також недовірою народу щодо ісламістів та лібералів (як наслідок жодна партія з минулого Уряду не пройшла поріг), ПСР з великим відривом завоювала безпрецедентну більшість. П'ятирічне одноосібне правління ПСР стало успішним для Туреччини. ПСР здійснила справжню революцію як у внутрішній, і у зовнішній політиці держави. Головний актор турецької політики з моменту виникнення республіки, який забезпечував світський шлях країни – турецькі військові – був поступово виведений із політичного поля. В результаті було заарештовано високопоставлених військових та ректорів університетів (світська еліта). Це було зроблено відповідно до устремлінь політичної (і деякої військової) еліти до вступу до Європейського Союзу та демократизації державного управління. Однак помірні ісламські сили, які сформували ПСР у рамках такої «демократизації», приховували свої справжні прагнення узурпувати владу та позбавити військових можливостей організувати черговий переворот. Протягом 2002-2007 рр. в державі вдалось зупинити інфляцію, стабілізувати політичне та економічне життя. І як наслідок – Туреччина перетворилась на найбільш прогресуючу економіку в Європі. Внаслідок цього, країна почала проводити свою незалежну та прагматичну позицію на світовій арені – покращились відносини з арабськими державами, Росією та Іраном. Проведені реформи позитивно оцінювались в ЄС, внаслідок чого підтримувались хороші відносини з країнами організації. І як наслідок, на фоні таких швидких позитивних змін, ПСР знову отримала підтримку збоку народу та святкувала

перемогу на дострокових виборах в 2007 р. Такий же успіх на виборах партії святкувала і в 2011 і в 2015 рр. Сильний акцент на економічному розвитку країни призвів до зростання популярності правлячої партії та її лідера Реджепа Тайіпа Ердогана. Ще один фактор популярності партії – формування нового імперського мислення як серед народу, так і серед влади, яка дала поштовх до просування неоосманізму як офіційна зовнішньополітична доктрина Туреччини в епоху Партії справедливості та розвитку.

Ідеологія неоосманізму доводить необхідність змін близькосхідної зовнішньополітичної стратегії Турецької Республіки в напрямку посилення ролі країни в процесах модернізації та демократизації країн на Близькому та Середньому Сході. Тому з початку 2000-их саме неоосманізм став однією з ключових концепцій реалізації геополітики турецької держави та основою сучасної зовнішньополітичної доктрини. За цією доктриною, основною метою стає об'єднання тюркомовних народів в одне міжнародне співтовариство на основі існування між ними спільних історичних, релігійних та культурних цінностей. Неоосманізм – неофіційна зовнішньополітична доктрина Туреччини, що передбачає розширення її впливу на сусідні території за допомогою «м'якої сили», економічних та соціальних важелів, а також наднаціональної концепції. Основними елементами системи неоосманізму є неопантюркізм, панісламізм, турецьке євразійство, співпраця з арабськими, балканськими, азійськими та африканськими країнами. Хоча неоосманізм реалізується через кожен із перелічених елементів, він має спільну мету – формування наднаціональної ідентичності нового османського імперіалізму, яка має на увазі «залучення» та «включення», що здійснюються за допомогою «м'якої сили». Неопантюркізм є одним із елементів неоосманізму. Він передбачає інтеграцію всіх тюркських держав в силу їхньої етнічної, мовної та релігійної спорідненості, втілену через економічну участь та соціальні засоби. Пантюркізм отримав імпульс після розпаду Радянського Союзу у зв'язку з появою нових незалежних тюркських держав – Азербайджану, Казахстану, Киргизстану, Узбекистану та Туркменістану. Туреччина була однією з перших країн, що визнали ці країни і перейшли до побудови з ними особливих відносин. Однак поступово Анкара усвідомила, що такі відносини

не можуть бути засновані на принципі «старшого братерства». У результаті Туреччина перейшла до неопантюркістської стратегії. Для досягнення своїх цілей Туреччина почала створювати різні «інтеграційні поля» у культурі, освіті, економіці, політиці. Для цих цілей створюється розгалужена мережа державних, приватних та спільних організацій, що формують турецьке лобі та покликаних сприяти втіленню інтересів Анкари у довгостроковій перспективі.

Одним із особливих аспектів неоосманської політики є співпраця Туреччини з арабськими країнами. Її основною метою є зміцнення позицій Туреччини у регіоні та розширення зони впливу Анкари шляхом посилення турецької економічної, політичної та культурної присутності. Політика Анкари щодо країн Близького Сходу та країн Північної Африки дуже складна та багатосарова, вона має на увазі нарощування турецького впливу в регіоні. Ділові зв'язки та інвестиції формують основу для турецької присутності в арабському світі. Ця база, успішно створена за останнє десятиліття, є платформою для розвитку соціальних та політичних зв'язків, які часто виникають у рамках військово-промислового співробітництва. Процвітання турецько-арабського співробітництва досягається шляхом подальшого встановлення турецької культурної, освітньої та соціальної присутності у регіоні. Стає помітним прямий зв'язок між економічною діяльністю Туреччини у регіоні, посиленням її політичного впливу та активізацією політичної участі Туреччини у регіональних процесах.

2.3. Концепція «Нуль проблем із сусідами»

Доктрина «нуль проблем із сусідами» була прийнята у 2008 році тоді ще Міністерством закордонних справ Туреччини. Ахмет Давутоглу пояснив істинність доктрини тим, що важливість будь-якої країни визначається її геостратегічним становищем та «історичною глибиною». З цього погляду Туреччина має масу переваг, перебуваючи на стику найважливіших регіонів та османське минуле. Туреччина є спадкоємицею Османів, які колись об'єднали весь ісламський світ. Ця доктрина – лише частина постулату 1990 року про нерозривність історичної основи та

політичного простору. «Нуль проблем із сусідами» передбачає невтручання у внутрішні справи інших держав, проте це не просто мирна взаємодія з сусідніми республіками. Курс передбачав розширення впливу турецької держави за трьома траєкторіями – політичною, економічною, військовою, з кінцевою метою – стати близькосхідним лідером та транзитним вузлом у регіоні. [56] Політика «нуль проблем» передбачає забезпечення безпеки території держави через мирне врегулювання суперечок та відмову від сприйняття поточних зовнішньополітичних конфліктів як непереборних загроз безпеці Туреччини. У процесі реалізації подібної політики на практиці насамперед для посилення взаємозалежності держав на міжнародній арені передбачається використання таких механізмів зовнішньої політики, як дипломатичне співробітництво, переговори, а також соціально-економічні механізми. Політика «Нуль проблем» створила сприятливі умови для розширення торговельно-економічних відносин в Азії та виходу Туреччини на нові ринки, внаслідок чого спостерігалось і зростання турецької економіки та ВВП майже в 4 рази.

Науковці та експерти з міжнародних відносин і дипломатії визнають, що Туреччина розташована у складному сусідстві. Її відносини з близькосхідними сусідами, а саме Іраном, Іраком та Сирією, становлять левову частку турецьких дипломатів, політиків, а також аналітиків з питань цивільної та військової безпеки. Незважаючи на ядерні амбіції Ірану, непохитну позицію Сирії з її претензіями на води річок Євфрат і Тигр, а також фактичний поділ іракської території між арабами-сунітами та шиїтами та курдами, позиція Туреччини щодо її Близькосхідні сусіди продемонстрували значні покращення за останні кілька років. Створенню м'якого клімату між Туреччиною та її близькосхідними сусідами сприяла низка факторів.

Перш за все провісником зовнішньополітичних змін у контексті відносин із сусідніми державами став крок назустріч Сирії. Після кількох десятків років напружених відносин, викликаних переважно підтримкою режимом Асада озброєних курдських сепаратистів, а також домаганнями турецької області Хатай, Анкара вирішила піти на зближення з Дамаском. Ще до приходу до влади ПСР, коли в 1998 р. була підписана Аданська угода, яка стосувалась заходів щодо боротьби

проти Робочої партії Курдистану на території Сирії. Також вперше за кілька десятиліть Анкара та Дамаск спростили перехід кордону для мешканців прикордонних районів. Згодом країни підписали цілу низку документів, які за короткий термін склали договірно-правову базу їхніх відносин. На початку січня 2004 року м. сирійський президент Башар Асад уперше після завоювання Сирією незалежності відвідав з офіційним візитом Туреччину. У 2005 р. відбувся візит турецького президента Ахмета Недждета Сезера до сирійської столиці. Крім того, у 2007 р. Сирія стала першою арабською державою, яка підписала з Туреччиною Угоду про створення зони вільної торгівлі. Кульмінацією процесу врегулювання відносин можна вважати той факт, що Анкара стала головним посередником в організації нового раунду мирних переговорів між Сирією та Ізраїлем у 2007 році.

Також як один із факторів можна зазначити ставлення прем'єр-міністра Реджепа Тайіпа Ердогана до ставлення Ізраїлю до палестинців. У ряді випадків Ердоган жорстко критикував Ізраїль у своїх публічних промовах, особливо після цілеспрямованих вбивств лідерів ХАМАС ізраїльськими силами безпеки в 2008 році. Більше того, наступ Ізраїлю на південний Ліван у 2006 році і особливо на сектор Газа у 2009 році викликав надзвичайний гнів у Турецької громадськості, особливо серед прихильників ПСР, а також самого Ердогана. Тон заяв турецького прем'єра щодо Ізраїлю вийшов за рамки простої критики, оскільки він звинуватив ізраїльський уряд у вчиненні «державного терору» проти невинних палестинців. Ердоган також неодноразово наголошував, що не вважає ХАМАС терористичною організацією. Ці та інші подібні заяви Ердогана підняли його до позиції «героїчної» політичної фігури на вулицях більшості країн Близького Сходу. [82] Громадські настрої в цих країнах щодо Туреччини та турків значно покращилися, що позитивно впливає на міжособистісні відносини турків з їхніми регіональними колегами, тим самим значно полегшуючи обмін товарами та послугами між Туреччиною та великим регіоном. Лише у 2009 році Туреччина провела спільні міністерські зустрічі з Іраком у жовтні та з Сирією у грудні. Це було безпрецедентним у зовнішній політиці Туреччини по відношенню до її південних сусідів, оскільки Туреччина довгий час розглядала ці країни як ворогів, а не друзів. Близький Схід, до якого Туреччина повернулася

спиною в роки холодної війни і який довгий час вважався джерелом усього зла більшість турецьких політиків, а також цивільних і військових стратегів, нещодавно став сусідством, з яким турки були щасливі займатися бізнесом. Міністр закордонних справ Ахмет Давутоглу вважав цю ситуацію важливим кроком у нормалізації відносин Туреччини з членами однієї родини націй у регіоні, які були глибоко стурбовані імперіалістичною політикою великих держав.

Спочатку принцип «нуль проблем із сусідами» відображав орієнтацію Туреччини на максимальну співпрацю із сусідніми державами. Однак незабаром нездійсненна мета повної відсутності проблем із сусідами була трансформована професором Давутоглу в іншу площину – Туреччина спробувала виконувати не лише роль посередника в переговорах, а й прийняла на себе мирорегулюючу функцію, стала зіштовхувати та мирити акторів, впливати на порядок денний у цілій низці регіонів, брати він відповідальність за вирішення найважливіших питань з урахуванням своїх інтересів.

Події весною 2011 р. внесли зміни в концепцію «нуль проблем із сусідами» Туреччини. Арабська весна відкрила перед Туреччиною можливість більш активної участі у формуванні нового порядку на Близькому Сході. Також можна зазначити про успіхи турецької зовнішньої політики, внаслідок чого збільшився вплив та популярність Туреччини в регіоні, зокрема можна було спостерігати появу на вулицях арабських країн турецьких прапорів та портретів Ердогана. Проте проявилась і негативна сторона цих подій. Впливові на Близькому Сході політичні постаті розпочали звинувачувати Анкару «у втручанні у внутрішні справи інших держав», називаючи це неприйнятним. Зокрема прем'єр-міністр Іраку Нурі аль-Малікі звинуватив Туреччину у втручанні у внутрішні справи країни шляхом підтримки деяких політичних фігур та блоків в Іраку. Напруженість спостерігалась у відносинах із Сирією, Іраком, Іраном, поглибилася криза з Ізраїлем, нові розбіжності виявилися у відносинах із керівництвом Південного Кіпру після початку пошуків нафти та газу у Східному Середземномор'ї. Все це не відповідало цілям політики «нуль проблем із сусідами». Спостерігалась подвійна політика Туреччини щодо країн «арабської весни». Влада Туреччини виступала за необхідність захисту

сирійських громадян, які зазнають утисків з боку керівництва країни. В той же час Анкара ігнорувала ситуацію в Бахреїні, де заворушення були придушені армією Саудівської Аравії. Туреччина перейшла на бік протестувальників проти режиму БААС в Сирії. Однією з вимог Туреччини стала відставка Башара Асада. Це призвело до загострення відносин з Іраном, керівництво якого попередило Туреччину, що у разі збройного втручання Туреччини в Сирію Іран не залишиться осторонь і здійснить дії у відповідь.

«Арабська весна» створила низку серйозних викликів для турецької зовнішньої політики, у відповідь на ці виклики Анкара, поза сумнівом, запустила тенденцію використання засобів «жорсткої сили» для вирішення проблем за межами своїх кордонів. Як не дивно, турецька політика «м'якої сили» «нуль проблем із сусідами» виявилася політикою «нуль сусідів – нуль проблем». Це особливо стосується турецької політики щодо Сирії, де, не досягнувши своєї довгострокової мети – встановлення лояльного режиму засобами «м'якої сили», Анкара перейшла до використання «жорсткої сили». Діяльність Туреччини в Сирії та регіоні є явним свідченням активної зовнішньої політики Туреччини, спрямованої на розширення зони свого впливу.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ВЕКТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В РЕГІОНІ ВЕЛИКОГО БЛИЗЬКОГО СХОДУ

3.1. Вимір відносин Туреччини з Ізраїлем

Туреччина та Ізраїль підтримують дипломатичні відносини у тій чи іншій формі з моменту визнання Туреччиною єврейської держави у 1949 році. Перша дипломатична місія Туреччини в Ізраїлі була офіційно відкрита 7 січня 1950 року, коли перший глава турецької місії Сейфуллах Есін вручив вірчі грамоти Хаїму Вейцману, президенту Ізраїлю. Однак після Суецької кризи 1956 турецьке представництво було знижено до рівня «повіреного у справах». У 1958 році прем'єр-міністр Ізраїлю Давид Бен-Гуріон і прем'єр-міністр Туреччини Аднан Мендерес таємно зустрілися, щоб обговорити «периферійний пакт», який включав кампанії зі зв'язків з громадськістю, обмін розвідувальною інформацією та військову підтримку. У результаті цієї зустрічі, у липні 1963 року турецька місія в Тель-Авіві була знову підвищена до рівня «легації». У 1967 Туреччина приєдналася до арабського

засудження Ізраїлю після Шестиденної війни і закликала Ізраїль піти з палестинських територій, але утрималася при голосуванні за пункт, в якому Ізраїль називався «державою-агресором». На засіданні Організації Ісламської конференції в Рабаті, Марокко, Туреччина виступила проти резолюції, що закликає до розриву дипломатичних відносин із Ізраїлем. У січні 1980 року статус турецького легата в Ізраїлі було підвищено до рівня «посольства». У березні 1992 року взаємні дипломатичні відносини знову підняли до рівня послів, і посол Туреччини вручив вірчі грамоти президенту Ізраїлю Хаїму Герцогу в Тель-Авіві. На даний момент Ізраїль має дві дипломатичні представництва в Туреччині: посольство в столиці Анкарі та своє генеральне консульство в найбільшому місті Туреччини, Стамбулі.

У 2005 році прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган відвідав Ізраїль, запропонувавши себе посередником мирного врегулювання на Близькому Сході і прагнучи налагодити торговельні та військові зв'язки з єврейською державою. Ердоган зустрівся з прем'єр-міністром Аріелем Шароном і президентом Моше Кацавом, а також поклав вінок у Яд Вашем (меморіальний комплекс історії Голокосту в Ізраїлі). Ердоган сказав Шарону, що його Партія справедливості та розвитку вважає антисемітизм «злочином проти людства». На початку 2006 року Міністерство закордонних справ Ізраїлю охарактеризувало відносини своєї країни з Туреччиною як «ідеальні». У листопаді 2007 року президент Ізраїлю Шимон Перес зустрівся з президентом Туреччини Абдуллою Гюлем і виступив перед Великим національним збором Туреччини.

Проте вже з 2008 р. відносини між двома країнами почали загострюватися після осуду Туреччиною операції Ізраїлю «Литий свинець» взимку 2008-2009 років. У жовтні 2009 року Туреччина заборонила Ізраїлю брати участь у спільних військових навчаннях «Анатолійський орел», на що прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху відповів заявою, що Туреччина більше не може працювати як мирний посередник, заявивши, що «Туреччина не може бути [чесним] посередником» між Сирією та Ізраїлем. На початку 2009 року Ердоган різко розкритикував поведінку Ізраїлю в Газі на конференції Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Швейцарія. Перед президентом Ізраїлю Пересом Ердоган сказав: «Мені дуже сумно, що люди

аплодують тому, що ви сказали. Ви вбивали людей. І я вважаю, що це дуже неправильно». [80]

Відносини між країнами ще більше погіршилися після інциденту з флотилією Гази в травні 2010 року, коли ізраїльські війська вбили вісім громадян Туреччини та одного турецького американського походження, перебуваючи на борту конвою, який намагався прорвати блокаду Ізраїлю Гази. Ердоган назвав рейд «державним тероризмом», і Туреччина негайно відкликала свого посла з Ізраїлю та викликала посла Ізраїлю, щоб вимагати пояснень. У МЗС Туреччини заявили, що інцидент може призвести до непоправних наслідків у двосторонніх відносинах. 2 вересня 2011 року Туреччина погіршила дипломатичні відносини з Ізраїлем та призупинила військову співпрацю після того, як ООН опублікувала звіт про інцидент з флотилією. Туреччина зажадала від Ізраїлю вибачень та компенсації за загиблих, проте Ізраїль відмовився. Кемаль Киличдароглу, лідер опозиції Туреччини, засудив зниження відносин із Ізраїлем, а Фарук Логоглу, заступник голови опозиційної Республіканської народної партії, розкритикував Ердогана за розрив дипломатичних відносин. Також відбулась криза в відносинах країн і в сфері безпеки. Хоча турецькі та ізраїльські спецслужби співпрацюють з 1958 року, стратегічна розвідувальна співпраця між Туреччиною та Ізраїлем стала помітною на початку 1990-х років, коли були підписані угоди між Моссадом та Національною розвідувальною організацією Туреччини (MIT). Під час виконання місій у сусідніх країнах Моссад використовував Туреччину як буферну зону для забезпечення своєї безпеки та захисту під час повернення з об'єктів або проходження до них. Згідно з цими угодами, члени Моссаду могли в'їжджати та виїжджати з Туреччини зі своїм шпигунським обладнанням без проходження прикордонних переходів та процедур безпеки, а також уникаючи паспортних та митних перевірок. Ці відносини у сфері безпеки та розвідки перебувають під великою напругою з жовтня 2012 року, коли стало відомо, що Туреччина передала Ірану імена 10 іранських шпигунів, які працюють на Ізраїль. Ці іранські шпигуни використовували турецьку територію як місце зустрічі зі своїми кураторами з Моссад. Якщо ці твердження є вірними, це означає, що Туреччина розкрила іранських шпигунів і зрадила стратегічну довіру Ізраїлю, порушивши неписані правила

поведінки та взаємин міжнародних розвідок. Після цих подій, а також інциденту з флотилією в Газі у травні 2010 року, глава турецької розвідки Хакан Фідан намагався анулювати угоди з Моссадом, які дозволяють його агентам вільно діяти на турецькій території. Ізраїльські спецслужби були засмучені, оскільки Туреччина тривалий час була стратегічним союзником для ізраїльських операцій у регіоні. У березні 2013 року, під час виступу на заході ООН, Ердоган назвав сіонізм «злочином проти людства», сказавши: «Необхідно, щоб ми розглянули - так само, як сіонізм, або антисемітизм, або фашизм – ісламофобію».[65]

Проте саме в 2013 р. почалось поступове поліпшення відносин. Після тиску США на обидві сторони, примирення між Ізраїлем та Туреччиною розпочалося на початку 2013 року. У березні 2013 року прем'єр-міністр Ізраїлю Нетаньяху вибачився за інцидент з флотилією в Газі, а в офіційній заяві ізраїльського уряду говорилося, що Нетаньяху висловив співчуття з приводу погіршення двосторонніх відносин і назвав інцидент з флотилією ненавмисним, гідним жалю. Пізніше Ердоган опублікував заяву, в якій прийняв вибачення від імені турецького народу

Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган прокоментував поліпшення відносин між Туреччиною та Ізраїлем у грудні 2015 року, заявивши, що «цей процес нормалізації може багато дати нам, Ізраїлю, Палестині, а також регіону... Регіон потребує цього». Громадяни Туреччини вперше публічно відсвяткували Хануку 14 грудня 2015 року. Турецькі євреї запалили велику менору на історичній площі Ортакой у Стамбулі, а традиційні ханукальні благословення виголосили через гучномовець. Глава єврейської громади Туреччини Ісхак Ібрагімзаде виступив на заході, на якому були присутні багато державних чиновників. У заяві, опублікованій 7 грудня, президент Туреччини Ердоган сказав: «З нагоди Хануки я бажаю миру, щастя та благополуччя всім євреям, насамперед, єврейським громадянам Туреччини, які є невід'ємною частиною нашого суспільства».[72] У грудні 2015 року Туреччина та Ізраїль досягли «розуміння», спрямованого на нормалізацію відносин між двома країнами після кількох днів секретних зустрічей у Швейцарії. Згідно з умовами угоди, у разі її підписання, Ізраїль виплатить компенсацію сім'ям жертв інциденту з флотилією Гази у розмірі 20 мільйонів доларів, а також розпочне переговори з

Туреччиною щодо експорту нафти. Через кілька днів після оголошення про можливу угоду прем'єр-міністр Біньямін Нетаньяху заявив у Кнесеті(парламент Ізраїлю), що «переговори з Туреччиною продовжуються, але розуміння немає, і ми ще не прийшли до нього».

Серед невирішених питань – діяльність ХАМАС на території Туреччини та блокада Гази. Міністр оборони Ізраїлю Моше Яалон ускладнив переговори про примирення з Туреччиною в середині лютого 2016 року, коли зажадав, щоб будь-яка угода про примирення включала повернення тіл двох ізраїльських солдатів, які зараз утримують ХАМАС у Газі. Яалон, за повідомленнями, був єдиним міністром, який висловив сумніви щодо ізраїльсько-турецького примирення. Ізраїльські чиновники також зажадали, щоб Туреччина зробила кроки із закриття штаб-квартири ХАМАС у Стамбулі до підписання будь-якої остаточної угоди. У заяві Міністерства закордонних справ Туреччини, опублікованій 8 квітня 2016 року, йдеться, що Туреччина та Ізраїль досягли значного прогресу в нормалізації відносин, і офіційна угода буде підписана на наступній зустрічі між двома країнами.

19 березня 2016 року внаслідок терористичного акту в Стамбулі загинули троє громадян Ізраїлю, які перебували з туристичною групою, що змусило Контртерористичне бюро канцелярії прем'єр-міністра Нетаньяху рекомендувати ізраїльтянам уникати відвідування цієї країни до подальшого повідомлення. Камери спостереження показали, що терорист «переслідував» ізраїльську туристичну групу протягом кількох годин, що передували нападу. Президент Ізраїлю Рувен Рівлін поговорив телефоном із президентом Туреччини Реджепом Тайіпом Ердоганом після нападу, подякувавши Ердогану за лист зі співчуттями щодо трьох загиблих ізраїльтян. У ході розмови два лідери наголосили на необхідності співпраці у боротьбі з тероризмом. Офіс прем'єр-міністра випустив друге попередження 28 березня 2016 року, закликаючи ізраїльтян, які перебувають у Туреччині, покинути країну якнайшвидше, і знову наголошуючи, що ізраїльтянам наполегливо рекомендується утриматися від поїздок до Туреччини у зв'язку із ситуацією у сфері безпеки. Наприкінці березня 2016 року в Газіантепі, Туреччина, було заарештовано групу бойовиків, що ідентифікують себе з Ісламською державою. Ці шестеро людей

повідомили поліції, що планувався «неминучий» напад на стамбульську синагогу в Бейоглу, до якої примикають школа та общинний центр. Турецька поліція підтвердила, що це була не просто достовірна загроза, а активна змова. Для усунення загрози турецька поліція посилила охорону синагоги та інших єврейських установ.

3 травня 2016 року Організація Північноатлантичного договору повідомила офіційним особам в Єрусалимі, що вони можуть офіційно відкрити офіси у штаб-квартирі організації у Брюсселі, Бельгія. Це стало можливим після того, як член НАТО Туреччина скасувала своє вето, накладене на діяльність Ізраїлю в організації у 2015 році після інциденту з «Флотилією Гази». Накладене Туреччиною вето не дозволило Ізраїлю просунутися вперед і отримати представництво в НАТО, а також брати участь у спільних навчаннях НАТО. Рішення зняти вето та дозволити Ізраїлю відкрити офіс у штаб-квартирі НАТО було прийнято як наслідок потепління відносин між Ізраїлем та Туреччиною.

26 червня 2016 року Туреччина та Ізраїль оголосили про те, що офіційно досягли угоди про примирення, поклавши край шестирічній ворожнечі між ними. Згідно з угодою, Ізраїль виплатить 20 мільйонів доларів як компенсацію сім'ям жертв інциденту з флотилією Гази у 2010 році, а Туреччина знову зможе відправляти допомогу та вантажі до сектору Газа. Відповідно до угоди Туреччина побудує в Газі нову електростанцію, а також опріснювальну станцію та лікарню. 1 липня 2016 року панамське вантажне судно Lady Leyla залишило порт Мерсін у Туреччині, завантаживши 11 000 тонн гуманітарної допомоги та предметів постачання, що прямують до сектору Газа. На корабель були поставлені основні продукти харчування, такі як рис, цукор та пшениця, а також ковдри, медикаменти та іграшки для дітей. Парламент Туреччини схвалив цю угоду про примирення 20 серпня 2016, а 30 серпня президент Ердоган підписав законопроект, що дає добро на його реалізацію.

Група турецьких бізнесменів на чолі з енергетичним мільярдером Ахметом Зорлу, який представляє групу Зорлу, вирушила до Ізраїлю, щоб активізувати бізнес після звістки про угоду про примирення. Група Zorlu вже бере участь в енергетичному секторі Ізраїлю, володіючи 25% акцій газової електростанції «Дорад» як партнер

ізраїльської компанії Edeltech. На зустрічі з міністром енергетики Ізраїлю Ювалем Штайніцем Зорлу дав зрозуміти, що Туреччина зацікавлена у покупці нафти в Ізраїлю, а також у розширенні енергетичної співпраці в інших напрямках. Ізраїльські та техаські власники газового родовища «Левіафан» уклали контракт із турецькими Edeltech group та Zorlu Enerji про продаж їм нафти на суму 1,3 млрд доларів протягом наступних 18 років. Також Edeltech та Zorlu оголосили про плани будівництва двох нових переробних заводів в Ізраїлі для обробки проданої нафти.

У листопаді 2016 року Ердоган призначив Мекіна Мустафу Кемаля Окема новим послом Туреччини в Ізраїлі. Раніше Окем працював у турецьких посольствах у Лондоні та Ер-Ряді, а після призначення обіймав посаду радника прем'єр-міністра Туреччини із закордонних справ. У день цього оголошення Міністерство закордонних справ Ізраїлю призначило Ейтана Наєха новим послом Ізраїлю у Туреччині. Окем прибув до Ізраїлю 12 грудня 2016 року і був офіційно приведений до присяги як новий посол Туреччини в Ізраїлі.

На початку червня 2017 року в ізраїльському порту Ашдод пришвартувалося турецьке судно Aqua Stella, яке перевозило тонни допомоги та інших вантажів, призначених для палестинських територій. Протягом другого тижня липня 2017 року пакети з допомогою було передано 29 000 палестинським сім'ям. Прес-секретар Турецького агентства з координації та співпраці (ТІКА) у Газі заявив, що допомога включала 50 000 пакетів продуктів харчування, 5 000 тонн борошна, 100 тонн печива та тортів, 50 000 предметів одягу та понад 18 000 дитячих іграшок. [80]

Однак не все так однозначно. За словами Йоссі Купервассера(ізраїльський експерт з розвідки та безпеки) і Ленні Бен-Давіда(старший ізраїльський дипломат у Вашингтоні), Ердоган вважає себе «султаном імперії, що відроджується, лідером сучасної і могутньої турецької нації та ісламським лідером». Він хоче «повернутися до часів слави Османської імперії» і служити «захисником мусульман від підступів місцевих та регіональних ворогів (таких як лідер турецьких дисидентів Фетхуллах Гюлен, прагматичних мусульман на чолі з Об'єднаними Арабськими Еміратами, Єгиптом, Саудівською Аравією та іноземними Ізраїлю, Європи та США)». [19]

Туреччина також стає все більш інтервенціоністською країною, оскільки прагне «стримувати курдів та зміцнювати радикальні ісламські сили». Туреччина направила війська до Сирії, Лівії та Катару. Стосунки Туреччини з Іраном підбивають американські санкції, а рішення Ердогана придбати російську зенітну ракетну систему всупереч запереченням США розбурхало НАТО і спровокувало президента Трампа скасувати угоду з постачання Туреччини літаків F-35 Joint Strike Fighter.

Ердоган викликав обурення в Ізраїлі, коли відкрив засідання турецького парламенту в жовтні 2020 року, сказавши про Єрусалим: «У цьому місті, яке нам довелося залишити зі сльозами на очах під час Першої світової війни, досі можна зустріти сліди османського опору. Єрусалим – це наше місто, місто від нас». Він ще більше роздратував ізраїльтян, додавши: «Ми вважаємо честю від імені нашої країни та нації висловлювати на будь-якій платформі права пригнобленого палестинського народу, з яким ми живемо віками».[80]

Наприкінці 2020 та на початку 2021 року з'явилися ознаки того, що Туреччина зацікавлена у відновленні зв'язків з Ізраїлем. 25 грудня 2020 року Ердоган заявив, що Туреччина хотіла б мати найкращі зв'язки з Ізраїлем і визнав, що спецслужби двох країн продовжують співпрацювати. Він сказав, що перешкодою є політика Ізраїлю щодо палестинців, яку він назвав «неприйнятною». У серпні 2020 року Ізраїль виступив проти того, щоб Туреччина видала паспорти членам ХАМАС у Стамбулі, що він назвав «дуже недружнім кроком». У січні 2021 року Ізраїль заявив, що відносини не можуть бути покращені, поки Туреччина не видворить членів ХАМАС, які проживають у країні та використовують її як базу для керівництва терористичною діяльністю в Газі й на Західному березі та вербування палестинців у терористи та переведення коштів для ХАМАС.

У грудні 2021 року Ердоган заявив, що дві країни можуть знову обмінятися послами, якщо Ізраїль діятиме «делікатніше щодо своєї регіональної політики щодо Палестини». Через кілька тижнів він заявив, що після телефонних розмов з прем'єр-міністром Нафталі Беннетом і президентом Ісааком Герцогом відносини з Ізраїлем покращилися. Беннетт зателефонував Ердогану в листопаді, щоб подякувати йому за «особисту участь» у звільненні ізраїльської пари, заарештованої в Стамбулі за

підозрою у шпигунстві. Це був перший контакт між ізраїльським прем'єр-міністром та Ердоганом з 2013 року.

Однією з областей, де відносини покращилися, була співпраця у сфері безпеки. Моссад та Національна розвідувальна організація Туреччини (МІТ) спільно розкрили кілька змов із метою нападу на ізраїльтян у Туреччині. В одному з цих випадків йшлося про план вбивства ізраїльського бізнесмена, який проживає в Туреччині. Щодо менш позитивних моментів, то незадовго до розкриття інформації про співпрацю між Моссадом та МІТ, 16 людей у Туреччині були звинувачені як можливі шпигуни Моссада.

Однак це не завадило високопоставленій турецькій делегації відвідати Ізраїль 17 лютого 2022 року, щоб зустрітися із високопоставленими ізраїльськими чиновниками та закласти основу для зустрічі у березні в Туреччині між президентами двох країн. Делегація обговорила підготовку до візиту, двосторонні зв'язки між двома країнами та регіональні питання. Обидві країни роблять попередні кроки щодо покращення відносин для зміцнення регіональної стабільності. Президента Ізраїлю Іцхак Герцога зустріли салютом з 21 гармати і виконанням військовим оркестром національного гімну Ізраїлю «Хатіква» в президентському палаці Ердогана в Анкарі 9 березня 2022 року. Цей візит – перший візит ізраїльського лідера до країни за останні 14 років – був розцінений як позитивний крок до відновлення дипломатичних відносин. Два лідери обговорили економічні та торговельні зв'язки, а також глобальні та регіональні питання. «Це дуже важливий момент у відносинах між нашими країнами, і для нас обох є великий привілей закласти основи для розвитку дружніх відносин між нашими країнами та нашими народами», – сказав Герцог. «Відносини між нашими народами є давніми, з міцними історичними, релігійними та культурними корінням», – продовжив він. «Велика низка піднесених єврейських лідерів, рабинів, поетів, мудреців, купців та підприємців є частиною історії цієї країни».[74]

3.2. Іран як основний опонент за геополітичне лідерство в регіоні

Американське вторгнення до Іраку 2003 року стало переломним моментом для оцінки регіональної політики Анкари та Тегерана. По-перше, обидві країни виступили проти американського вторгнення та окупації, які, як вони побоювалися, могли обмежити їхні можливості для маневру у їхній історичній сфері впливу. По-друге, вони підозрювали, що Америка підтримує курдський націоналізм у північному Іраку, і побоювалися ширшого впливу вторгнення на сунітсько-шиїтський баланс у регіоні.

Незважаючи на початкову опозицію вторгнення, Анкара зблизилася з Вашингтоном у досягненні регіональних цілей Туреччини. Багато в чому це пояснювалося тим, що, по-перше, Туреччина не хотіла, щоб Ірак розпався на частини з можливими внутрішніми та регіональними наслідками, а по-друге, її національні інтереси були б сильно підірвані, якби Сполучені Штати були принижені та пішли з Іраку без встановлення нового політичного порядку, який міг би забезпечити стале співіснування шиїтів, сунітів та курдів. Однак, усунувши президента Іраку Саддама Хусейна, Вашингтон поставив себе в парадоксальну ситуацію, коли для стабілізації Іраку йому була потрібна співпраця Ірану, враховуючи тісні зв'язки Ірану з шиїтською більшістю населення, і в той же час проіранські ополченці шиїтів все частіше нападали на американські війська в Іраку.

Таким чином, прагнучи стримати хаос в Іраку, посилити свій регіональний та міжнародний вплив та запобігти будь-якій ескалації американо-іранського конфлікту, Туреччина позиціонувала себе як можливого посередника між Іраном та США. Найвідоміша спроба Туреччини подолати американо-іранський розрив відбулася у травні 2010 року, коли, сподіваючись запобігти новому раунду міжнародних санкцій щодо ядерної програми Ірану, Туреччина та Бразилія переконали іранську адміністрацію підписати декларацію про згоду на обмеження ядерної програми. Хоча угода була відкинута Сполученими Штатами і не була реалізована, посередницька роль Туреччини відповідала її політиці мінімізації перспектив ескалації між Сполученими Штатами та Іраном. Вона також відповідала традиційному підходу Ірану, який прагнув співпраці з Туреччиною та мінімізації конкуренції в період міжнародної ізоляції. Хоча Туреччина та Іран продовжували конкурувати на просторі

від Іраку до Сирії та Лівану, від Перської затоки до Афганістану, дві країни змогли розділити свої енергетичні та торгові відносини, що зростають, які вирости до історичного максимуму через міжнародні санкції проти Ірану, які відрізали його від багатьох інших ринків. Анкара і Тегеран, також досягли мовчазного порозуміння щодо спільної боротьби проти Робочої партії Курдистану (РПК) і її іранської гілки - Партії вільного життя Курдистану.

Арабські повстання поклали край подібній гармонії. Сирійський конфлікт і розбіжні політичні рішення Туреччини та Ірану стали вирішальними факторами для двох регіональних держав, що суперничають. У той час як Туреччина розглядала конфлікт, що розростається, як гуманітарну проблему і можливість посилити свій регіональний вплив, Іран бачив у повстанні проти режиму президента Башара Асада серйозну загрозу. Це пояснюється тим, що іранський істеблішмент розглядав Сирію як брандмауер, який не дозволить руйнівному впливу «арабської весни» скинути дружні до Ірану режими або досягти його власних кордонів. Туреччина діяла через посередників, але утримувалася від прямого військового втручання, тоді як Іран використовував більш прямих посередників, таких як «Хезболла», а пізніше розгорнув і свої власні воєнізовані формування, щоб запобігти падінню Дамаска. Іран без вагань використав сектантську карту в конфлікті, використовуючи шиїтські ополчення в Сирії та Іраку проти того, що він називав силами екстремізму, які включали не лише Аль-Каїду та її відгалуження, у тому числі Ісламську державу, а й майже всі суннітські повстанські групи боротьби з режимом Асада в Сирії.

З турецької сторони спочатку вважалося, що дні Асада пораховані, і тому війна завдасть мінімальної шкоди турецьким інтересам. Анкара також вважала, що Тегеран можна переконати у необхідності політичного переходу, який усуне Асада, але при цьому збереже елементи режиму, щоб уникнути повного розпаду.

Незважаючи на періодичні випадки проти турецької політики в Сирії з боку провідних постатей іранського істеблішменту, Іран в цілому вирішив обмежити напруженість у відносинах з Анкарою до літа 2013 через руйнівні економічні наслідки міжнародних санкцій і «кульгавої качки» адміністрації президента Махмуда Ахмадінежа. Такий підхід також відповідав турецьким інтересам, але виявився

нестійким, оскільки Анкара не змогла рішуче переламати перебіг подій у Сирії без більшої підтримки з боку своїх західних партнерів, як і не змогла переконати Іран підтримати врегулювання сирійської кризи шляхом переговорів. Тому після обрання президента Хасана Роухані та відкриття прямих переговорів між США та Іраном, Тегеран відчув себе більш вільним у реалізації своїх інтересів у Сирії і тим самим підірвав інтереси Туреччини завдяки дипломатичному прикриттю, наданому переговорами. Стало очевидно, що Сполучені Штати не будуть рішуче протидіяти іранським інтересам у Сирії та Іраку, особливо після того, як піднесення Ісламської держави в 2014 році підкреслив давні побоювання американських політиків, що ця терористична група або інші радикальні групи можуть захопити Сирію, якщо режим Асада впаде .

У той час як Іран агресивно переслідував свої цілі, наголошуючи на боротьбі з тим, що він вважав сунітським екстремізмом, маргіналізація сунітських інтересів змусила Туреччину та Саудівську Аравію відкинути свої ідеологічні розбіжності та виступити разом проти іранського експансіонізму. Відчужені небажанням Сполучених Штатів рішуче втрутитися в ситуацію в Сирії, Анкара та Ер-Ріяд разом посилили військову підтримку антиасадівських повстанців у Сирії - підтримку, яка посилювалася після сходження на престол саудівського короля Салмана в січні 2015 року та привнесення нової активності. Але наступні настання повстанців, які підтримували Туреччина і Саудівська Аравія, у свою чергу, прискорили російське військове втручання в Сирію для порятунку режиму Асада, яке розпочалося у вересні 2015 року, і поставили Туреччину і Росію на шлях зіткнення через їх конкуруючі програми в Сирії. Найвищою точкою зіткнення стало те, що турецькі винищувачі збили російський літак після того, як він вторгся у турецький повітряний простір. Таким чином, підхід Ірану до Сирії завдав шкоди інтересам Туреччини, але також не дозволив Тегерану скористатися дипломатичними можливостями, що відкрилися завдяки історичній угоді 2015 року, яку він уклав із західними державами, Китаєм та Росією.

Взаємодія між сектантством, що розпалюється як сунітськими, так і шиїтськими елементами, залученими до громадянської війни в Сирії, та ескалацією ірано-

арабського та турецько-курдського протистояння підточує основи регіонального порядку та підриває безпеку та стабільність. Іран успішно використовує сектантську карту як частину своєї зовнішньої оборони у Леванті, особливо у Сирії, Лівані, Іраку та Ємені. Але Іран оточений країнами з сунітською більшістю, може сподіватися на реалізацію своїх внутрішніх та регіональних цілей лише у співпраці чи принаймні співіснуванні з іншими сусідами. Щодо Туреччини, то її офіційні виступи проти сектантства не змінюють того факту, що зараз вона розглядається як просунітська держава і загалом відштовхнула від себе шиїтських гравців у регіоні. Це не обіцяє нічого доброго ні для більш широких цілей Туреччини з регіональної інтеграції, ні для її внутрішньої динаміки, враховуючи численне алавітське та курдське населення, яке відчуває загрозу з боку Ісламської держави і з підозрою ставиться до зростаючої близькості Туреччини до сунітських ідей.

Очевидно, що ні Іран, ні Туреччина що неспроможні усунути міжконфесійну напруженість, розв'язану останні п'ять років. Монархії Перської затоки побоюються іранського вторгнення до Іраку, Сирії, Ємену та інших країн. У відповідь вони покладаються на нарощування військового потенціалу та силу релігійної ортодоксії, щоб стримати та зупинити вторгнення Ірану в те, що вони вважають за право сунітської арабської сфери впливу. Таке поєднання геостратегічного суперництва з сектантством та етнічною солідарністю, при якому арабські держави прагнуть витіснити неарабських претендентів – Туреччину та Іран – у боротьбі за регіональне лідерство, створює нестабільну обстановку в регіоні, що не сприяє зусиллям щодо стабілізації. Що ще гірше, Анкара та Тегеран, схоже, не зацікавлені у пошуку золотої середини чи припинення поточного циклу конфлікту – необхідного першого кроку до стабілізації регіону та формування нового, сталого регіонального порядку відповідно до їхніх національних інтересів.

Незважаючи на ці труднощі, на зручному тлі американської ретроактивності, є вагомими причини для Анкари та Тегерана вивчити можливості для розрядки та пошуку можливих шляхів співробітництва. Сирійська криза налаштувала Іран і Туреччину один проти одного, але незалежно від того, чи буде це тупикова ситуація в даний час або після якогось майбутнього врегулювання, у двох країн є спільні проблеми.

Заглядаючи на кілька кроків уперед, важливо вже зараз визначити параметри співпраці для вирішення трьох основних проблем.[42]

По-перше, курдський сепаратизм є реальною можливістю як у Сирії, так і в Іраку, а також віддаленішою, хоча і такою ж роздільною загрозою в Туреччині та Ірані. Регіональний уряд Курдистану в Іраку має сильну підтримку США і продовжує заgravати з ідеєю незалежності. Сирійські курдські бійці створюють де-факто автономію на місцях і користуються військовою підтримкою як США, так і Росії, хоча вона, ймовірно, вичерпається після перемоги над "Ісламською державою". У Туреччині РПК відновила свою терористичну кампанію проти турецької держави. Іран уважно стежитиме за розвитком подій, переживаючи за свою курдську меншість і чудово розуміючи, що РПК прагне перевернути існуючий державний порядок як у Туреччині, так і в Ірані. Справді, постійна загроза РПК та її відгалужень національної єдності Ірану знову продемонстрували недавні зіткнення на північному заході Ірану.

По-друге, спроби Росії зайняти місце американців за допомогою військової активності в Сирії і, меншою мірою, в Іраку є середньо- та довгостроковою загрозою регіональним цілям як Туреччини, так і Ірану. Росія і раніше намагалася протидіяти турецьким та іранським зусиллям щодо нарощування впливу на Кавказі та в Центральній Азії, а тепер Москва перенесла свій дестабілізуючий вплив прямо до Сирії та Іраку – традиційних сфер впливу Туреччини та Ірану. Більше того, загострення азербайджано-вірменського конфлікту несе у собі ризик руйнування турецьких регіональних планів, включаючи енергетичні трубопроводи, а також внутрішнього балансу Ірану з його численною азербайджанською меншістю. Таким чином, крім короткострокових побоювань щодо майбутнього Дамаска, Іран, швидше за все, опиниться в такому ж становищі, як Туреччина: його регіональні інтереси будуть підірвані Росією, і зрештою він буде змушений протистояти втручанням Москви.

По-третє, екстремізм – це загальна загроза, яка потребує спільної відповіді. Іран готовий використати Ісламську державу для легітимізації своїх регіональних претензій, вказуючи на просування арабами релігійної ортодоксії як підтвердження того, що Іран пов'язує сунізм із тероризмом. Туреччина, з іншого боку, стикається з

багатогранною дилемою: вона відчуває необхідність протистояти Ісламській державі як загрозі безпеці, але має ширші сумніви щодо переходу до порядку після Ісламської держави, яка може максимізувати вплив Ірану, принести курдську автономію чи незалежність до її південного кордону та ще більше схилити сунітсько-шиїтський баланс в Іраку та Сирії на користь Ірану.

Більш відповідальним курсом для Ірану та Туреччини була б боротьба з тероризмом, окремо від його сектантської спрямованості, як ширша стратегія та спроба дотримання традиційного сунітсько-шиїтського балансу в регіоні. Це могло б допомогти стабілізувати регіон, що дезінтегрується. Проте обидві країни далекі від того, щоб відмовитися від своїх претензій у ширшому геостратегічному змаганні. Дійсно, кроки Туреччини щодо поглиблення зв'язків з Саудівською Аравією та її недавнє зближення з Ізраїлем можуть усунути будь-який ґрунт для співпраці з Іраном.

І Туреччина, і Іран, з різних причин, нещодавно шукали Європу як партнера у вирішенні своїх конкретних проблем – напливу біженців у випадку Туреччини та економічної ізоляції Ірану. Прогрес у цих сферах може прокласти шлях для подальшої співпраці за умови, що Європейський Союз розробить стратегічне бачення для залучення обох країн до боротьби з загрозами тероризму та імміграції, які він вважає подвійними. У цьому сенсі угода між Туреччиною та ЄС, підкріплена турецько-іранським співробітництвом у Сирії, може мати позитивний гуманітарний ефект, одночасно усуваючи передбачувані загрози Європейського союзу, що, по суті, спричинить збереження сирійського народу в Сирії.

Іран також має всі шанси стати альтернативним постачальником енергії як для Європейського Союзу, так і для Туреччини і потребує європейських інвестицій, щоб почати отримувати економічні вигоди від ядерної угоди. Туреччина готова сприяти передачі іранського газу на західні ринки і бачить комерційну можливість у тому, щоб допомогти Ірану подолати негативні наслідки міжнародних санкцій з огляду на те, що і Туреччина, і Іран потребують альтернативних форм економічного зростання.

Сценарії розвитку відносин Туреччини та Ірану

Базовий сценарій

Традиційно Туреччина та Іран позиціонують себе як провідні актори в регіоні Близького Сходу. Дві держави, які мають достатньо великі в порівнянні з іншими країнами регіону території та населення. Турецько-іранські відносини можна охарактеризувати як суперництво за вплив та домінування в регіоні. Зокрема Ірак, Арабська весна та конфлікт в Сирії лише посилили конкуренцію між двома країнами. Проте ці країни також залишаються важливими партнерами в економічній та безпековій сферах. Також можна зазначити, що турецько-іранським відносинам характерне чергування зльотів і падінь в двосторонній співпраці. Тому про повне зближення Туреччини та Ірану навряд чи можна говорити. Незважаючи на те що в 2021 р. товарообіг між країнами став рекордно низьким, Іран досі залишається важливим економічним партнером Туреччини, зайнявши 21 місце серед найбільших торговельних партнерів (обсяг двосторонньої торгівлі між країнами в 2021 році становив \$ 3,4 млрд). Також важливим є співробітництво в енергетичній сферах. Іран являється одним із основних постачальників енергоносіїв (зокрема природного газу) до Туреччини. Співпраця в цій сфері з Іраном також важлива задля зменшення залежності турецької держави від Росії.

На даний час, незважаючи на суперництво в регіоні, співпраця двох країн є взаємовигідною. Можна спостерігати зацікавленість обох сторін в розвитку двосторонньої співпраці. Проте як Туреччина, так і Іран, здебільшого діють в своїх же інтересах та задля досягнення власних амбіцій. І поки шляхи держав будуть збігатись, до того часу й буде розвиватись співпраця. Проте в будь-який момент може відбутись черговий етап похолодання в відносинах між країнами.

Оптимістичний сценарій

Позитивний сценарій передбачає подальший розвиток співпраці між Туреччиною та Іраном. На фоні дипломатичної ізоляції та погіршення відносин з арабськими державами регіону, Туреччині буде вигідно налагоджувати відносини з іранською республікою. Поступово збільшуватиметься економічна співпраця та торгівля до рекордних показників 2011 р. (21 млрд дол.) Дорожня карта розвитку співробітництва, завершена в листопаді 2021 р., буде підписана президентами двох держав, що лише посилить розвиток співпраці в різних сферах. Також, особливо після

виведення військ США з Афганістану, гуманітарні та терористичні загрози які виникнуть в Афганістані, посилять співпрацю Туреччини та Ірану в безпековому плані. Проблема курдського сепаратизму також призведе до подальшого поглиблення двосторонньої співпраці держав.

Отже, за оптимістичним сценарієм Туреччина та Іран відкинуть свої геополітичні амбіції на другий план і лише поглиблять співпрацю. Можна сказати про можливість створення потужного союзу двох країн з великим економічним та військовим потенціалом. Керівництво Ірану перестане побоюватись про можливу зміни зовнішньополітичного курсу Туреччини з Близького Сходу на співпрацю з Заходом, внаслідок чого можливе максимальне зближення двох держав, без підйомів та похолодань в відносинах.

Песимістичний сценарій

За песимістичним сценарієм можна спрогнозувати чергове похолодання у відносинах між Іраном та Туреччиною. Приводом для цього може слугувати можливе покращення відносин між турецькою державою та арабськими країнами регіону(Саудівської Аравії, ОАЕ, Бахреїну), а також з поглибленням співпраці з Ізраїлем. А можливе повернення Туреччини до зовнішньополітичного курсу щодо Заходу та США, лише підтвердять побоювання іранців щодо турецької держави як ненадійного партнера на Близькому Сході В такому випадку постраждають дві країни зокрема в економічній співпраці. Так як Туреччина фактично втратить важливого постачальника енергоресурсів, державі необхідно буде в короткі терміни шукати альтернативи Ірану. Зокрема не виключається збільшення енергетичної залежності від Росії, від якої турецьке керівництво намагається позбавитись останні 20 років. А протиріччя щодо сирійського питання та Іраку лише поглибляться, що означатиме лише про погіршення безпекового середовища в регіоні.

3.3. Послаблення позицій Туреччини в регіоні

Ісламістська зовнішня політика Туреччини під час президента Реджепа Тайіпа Ердогана залишила зв'язки Анкари з арабським світом у хаосі. Часи, коли Ердоган і

члени його Партії справедливості та розвитку (ПСР) визнавали свою ісламістську ідентичність, що автоматично зблизили Туреччину та арабські режими, давно минули. Жорстка критика Ердогана на адресу Ізраїлю після того, як він прийшов до влади майже два десятиліття тому, спочатку принесла йому велику похвалу серед арабських лідерів і була добре схвалена на арабських вулицях. Проте його політика, спрямована на регіон після Арабської весни, яка здебільшого ґрунтувалася на підтримці «Братів-мусульман» та його відгалужень, зміла все це за ніч, що стосується багатьох арабських режимів. За винятком Катару, який, безсумнівно, має прагматичні причини примиритися з Туреччиною, у Ердогана сьогодні майже не залишилося друзів серед арабських лідерів. Тим часом кількість арабських ворогів і суперників Туреччини зросла вдвічі в порівнянні з ситуацією до 2002 року, коли ПСР вперше прийшла до влади. Рішення Об'єднаних Арабських Еміратів і Бахрейну встановити дипломатичні відносини з Ізраїлем також являються невдачами для Анкари в регіоні, де вона колись прагнула відігравати провідну роль.

Зараз Анкара насторожується від втрати політичної позиції в регіоні, враховуючи можливість того, що інші арабські країни можуть приєднатися до ОАЕ і Бахрейну. У серпні 2020 р. Анкара гнівно відреагувала на рішення ОАЕ встановити дипломатичні відносини з Ізраїлем, звинувативши державу Перської затоки у «зраді палестинської справи заради її вузьких інтересів». «Історія та совість людей в регіоні ніколи не забуде і не пробачить цей лицемірний вчинок», - повідомили у МВС. [44] Однак ОАЕ просто робили те, що робила Туреччина ще в 1949 році, коли визнала державу Ізраїль і встановила з нею дипломатичні відносини. Туреччина та Ізраїль продовжують підтримувати зв'язки на рівні послів сьогодні, незважаючи на їх морозні й часто ворожі відносини.

Сьогодні Іран є головною проблемою сунітських режимів регіону, особливо серед держав Перської затоки на чолі з Саудівською Аравією. Тим не менш, багато аналітиків вважають, що втручання Анкари у справи арабського світу та її сильна підтримка «Братів-мусульман» також сприяли штовханню деяких з цих режимів до Ізраїлю.

Внутрішній страх Туреччини перед зовнішнім політичним втручанням не завадив їй спробувати втрутитися у внутрішні справи Єгипту, Сирії та Лівії з метою привести до влади дружні Туреччині уряди в цих країнах. Турецькі чиновники раціоналізують таке втручання, стверджуючи, що встановлений антидемократичний і репресивний порядок в регіоні не відповідає волі народу. Тому чиновники кажуть, що те, що робить Туреччина, є морально виправданим. Багато прихильників Ердогана в Туреччині також вважають, що, якби він балотувався на лідерство на демократичних виборах в будь-якій переважно сунітській країні на Близькому Сході, він був би обраний з великим відривом.

Хоча в цьому аргументі може бути певна перевага, він все ще дорівнює видачі бажаного за бажане. З огляду на те, як сьогодні в арабському світі розподіляється влада, навряд чи поточна ситуація зміниться найближчим часом. Єдиний спосіб змінити ситуацію – це повалення режимів у регіоні. Однак ці режими стали мудрішими з часів майже забутої арабської весни і як ніколи готові до репресивних заходів, щоб запобігти повторенню цих подій.

Тим часом будь-яка підтримка Ердогана на арабській вулиці не вплинула на геостратегічні переваги для Анкари. Той факт, що арабська весна підштовхнула ісламістів на передній план регіональної політики, також забезпечило те, що багато неарабських держав, включаючи Сполучені Штати, Росію та Китай, загалом підтримують статус-кво різною мірою. Туреччина залишається єдиною гідною уваги регіональною державою, яка продовжує надавати сильну підтримку і притулок «Братам-мусульманам» та його відгалуженням. Приймання Ердоганом високопоставлених членів ХАМАС у Стамбулі 22 серпня викликало гнівну відповідь Вашингтона, який вважає ісламістське палестинське угруповання терористичною організацією. У відповідь Анкара наголосила, що ХАМАС був обраний демократично, і спробувала переломити ситуацію у Вашингтоні, звинувативши США в підтримці груп, які Туреччина вважає терористичними. Багато з нинішніх режимів на Близькому Сході вважають, що Анкара завжди намагатиметься використовувати будь-яку можливість, щоб змінити режим у регіоні відповідно до своїх інтересів.

3 березня 2021 р. відбулась зустріч міністрів закордонних справ арабських держав в рамках Ліги арабських держав. Домінуючою темою дискусій була іноземна інтервенція на арабських територіях через маніпулювання внутрішніми політиками, розгортання збройних сил або спонсорування збройного ополчення. На завершення зустрічі міністри закордонних справ арабських країн, зокрема, засудили Туреччину та Іран за їхню значну військову присутність в регіоні.

У відповідь Міністерство закордонних справ Туреччини оприлюднило заяву, в якій відхиляє всі результати міністерської зустрічі Ліги арабських держав, особливо ті, що засуджують втручання Анкари в арабські справи. У заяві Туреччини стверджується, що звинувачення Туреччини в загрозі безпеці та стабільності регіону «не ґрунтуються на жодних доказах... і мають на меті приховати руйнівну діяльність деяких арабських країн і не сприймаються дружніми і братніми арабськими народами».[70] «У заяві МЗС Туреччини також стверджується, що захист суверенітету та територіальної цілісності арабських країн є головним пріоритетом для Анкари, і тому Туреччина докладає максимум зусиль для встановлення безпеки та стабільності в регіоні Близького Сходу та Північної Африки(MENA), який у заяві описується як регіон, до якого належить Туреччина.

За останні п'ять років не було жодного випадку, коли б лідери арабських чи мусульманських країн зустрічалися без цілковитого засудження та неприйняття втручання Туреччини у внутрішні справи арабських країн. З іншого боку, Туреччина не втрачає можливості, офіційно не заявивши про свою відмову від неприйняття Туреччини арабами та підтвердивши, що Туреччина є частиною Близького Сходу, а не іноземною державою. Загальмувати це порочне коло звинувачень і відмов між турками та арабами необхідно, щоб дати можливість Туреччині та арабським країнам співпрацювати на благо постійно киплячого Близького Сходу і Африки, особливо в питаннях, пов'язаних з усуненням загроз національної та регіональної безпеки та реалізацією економічного добробуту для жителів заможного регіону.

В якості першого кроку Туреччина повинна зрозуміти, звідки походить занепокоєння арабів щодо втручання Туреччини. Це правда, що Туреччина є невід'ємною частиною Близького Сходу, і тому її роль у регіональних справах є

законною. Насправді, втручання Туреччини в регіон MENA ніколи не відхилялось Лігою арабських держав, донедавна через неправильну політику турецького президента Ердогана, яка продовжує трясти стабільність регіону. Беззастережна підтримка Ердогана ісламістських угруповань, визначених як терористичні організації, як-от ХАМАС і Брати-мусульмани, незважаючи на їхні жакливі дії проти арабів та Ізраїлю, є одним з перших в списку цих помилкових дій, які розірвали братські зв'язки між Туреччиною та арабами. З точки зору арабських лідерів, упередженість Ердогана до ісламістів, особливо в останнє десятиліття, поставила Туреччину в одну категорію з Іраном, якого більшість країн Близького Сходу називають ворогом.

Іран спонсорує збройні угруповання, які роками сіють хаос у всьому регіоні Леванту, у Лівані, Сирії та Іраку. Іран також спонсорує хуситів в Ємені, які представляють пряму загрозу національній безпеці Саудівської Аравії, найбільшої країни в регіоні Перської затоки, і святої землі, де виник іслам. З моменту інавгурації президента Байдена в Сполучених Штатах, у січні, понад двадцять атак безпілотниками були спрямовані на нафтові об'єкти та невинних мирних жителів на південних територіях Саудівської Аравії. Підтримувані Іраном хусити не тільки загрожують Саудівській Аравії, але й представляють серйозну загрозу міжнародному морському транспорту через Індійський океан і Червоне море.

Тим часом Туреччина безпрецедентними темпами розширює свою військову присутність в усьому регіоні Близького Сходу і Півночі. Зараз війська Туреччини діють в Лівії, Судані, Сомалі, Іраку та Сирії. З грудня 2019 року Туреччина розгортає в Лівії тисячі військовослужбовців, обладнання та пов'язаних із ними сирійських найманців; незважаючи на резолюції Ради Безпеки ООН, які накладають ембарго на поставки зброї для Лівії та делегітимізують присутність іноземних військ на лівійській землі. Понад п'ять років турецькі війська діють на півночі Сирії під виглядом боротьби з тероризмом, незважаючи на волю більшості сирійського та курдського народу.

З 2021 р. турецькі військові почали зосереджуватися на розширенні в Ірак, але не повторюючи попередніх помилок у Сирії. Перед початком операції Claw-Eagle-2

проти Робочої партії Курдистану (РКК) у лютому міністр оборони Туреччини Хулусі Акар відвідав центральний уряд Іраку в Багдаді та регіональний уряд Курдистану в Ербілі для схвалення розгортання турецьких військ на півночі Іраку. Головна мета Туреччини в цій операції була законною – визволити турків, які є заручниками РПК, і захист кордонів Туреччини від терористичної діяльності. Однак між Туреччиною та Іраном виникла напруженість після того, як турецькі війська залишилися в регіоні після завершення місії. Іран, який має величезний політичний та військовий вплив усередині Іраку, розглядав присутність турецьких військових у цьому регіоні як загрозу для іранського ополчення та впливу Ірану на північний захід Іраку.

Якщо Туреччина справді працює на благо Близького Сходу, Анкара повинна зрозуміти, що більшість арабського народу і, можливо, більшість арабських режимів прагнуть відновлення хороших відносин з Туреччиною. Однак це обумовлено здатністю Анкари довести арабським державам, що Туреччина не є другим Іраном у регіоні. Ми знаємо, що Туреччина є однією з найважливіших та впливових країн близькосхідного регіону, особливо завдяки своєму супер військовому потенціалу, який успішно протистояв втручанням іноземних держав, таких як США та Росія, у кількох конфліктних точках по всьому Близькому Сходу останніми роками. Однак постійна підтримка президентом Ердоганом ісламістських груп, як насильницьких, так і політичних, які діють проти інтересів регіону, змушує арабів і навіть ізраїльтян відчувати загрозу з боку Туреччини, а не розглядати Туреччину як старшу сестру сім'ї Близького Сходу та Північної Африки.

SWOT-аналіз зовнішньої політики Туреччини

Strengths (сильні сторони зовнішньої політики країни):

- Туреччина являється потужним геополітичним актором. Пов'язано це безпосередньо з вигідним географічним положенням, адже території транзитним мостом для енергоресурсів(насамперед газу та нафти) з Центральної Азії і Перської затоки в країни Європи.

- Великий вплив на міжнародній арені. Туреччина вважається потужним членом НАТО, «мостом між Заходом і Сходом», вірним союзником в світі ісламу. Держава також є членом «Великої двадцятки», ООН, ОЧЕС, ЄБРР, МАГАТЕ, МБРР,

МВФ, ОЕСР, ОБСЄ, СОТ. Туреччина є одним з головних партнерів ЄС на Близькому Сході.

– Туреччина, як наслідниця Османської імперії, вважається одним із лідерів в регіонах Близького та Середнього Сходу. Завдяки цьому держава задля досягнення свої регіональних інтересів намагається за допомогою м'якої та інколи жорсткої сили нав'язати свою сучасну модель турецького політичного устрою з поєднанням світської демократії, правлячої ісламської партії та з зменшенням впливу військових та армії.

– Завдяки розвинутій економіці та наявності потужної армії, як важливий член міжнародних організацій, Туреччина здатна диктувати свої умови на міжнародній політичній арені.

Weaknesses (слабкі сторони зовнішньої політики):

– Прохолодні відносини з державами регіону (Ірак, Сирія, Ізраїль, Вірменія, Іран), а також погіршення відносин з рядом арабських країн (ОАЕ, Саудівська Аравія, Оман, Бахрейн) в період пост-«Арабської Весни».

– Погіршення відносин з США, які до приходу до влади Ердогана, контролювали зовнішню політику Туреччини в регіоні Близького Сходу, являючись потужним поза регіональним гравцем в регіоні. Зокрема спостерігається критика дій Туреччини в Сирії з боку США та світової спільноти.

– Продовження гонки лідерства в регіоні з Іраном, який також має амбіції стати впливовим актором на Близькому Сході. Зокрема в питанні Сирії, Іран також має великий вплив на державу та робить кроки задля зупинення втручання Туреччини в сирійське питання.

– Недовіра з боку ряду держав регіону, які побачили в Туреччині, її лідерів Ердогані, та в намаганні стати лідером Близького Сходу імперські нотки, відновлення впливу як наслідниці Османської імперії.

Opportunities (можливості для зовнішньої політики):

- Незважаючи на зміну основного вектора зовнішньої політики, Туреччина залишається важливим партнером для США та європейських держав, зокрема країна офіційно не відмовилась від прагнень стати членом ЄС.

- Незважаючи на прохолодні відносини з державами регіону, Туреччина залишається перспективним геополітичним лідером Близького Сходу. На це впливають такі фактори:

Туреччина являється однією з найбільш соціально-розвинених країн регіону, з потужною та прогресивною економікою. Внаслідок цього держава залишається привабливим економічним партнером для більш слабких країн Близького Сходу.

Туреччина має розвинену сучасну армію (9 місце за Індексом Сили), завдяки чому має змогу використовувати «жорстку силу» як важіль впливу на держави Близького Сходу.

Турецька держава здатна на врегулювання воєнно-політичних конфліктів на Близькому Сході та на підтримку миру в регіоні.

Threats (загрози зовнішньої політики):

- Великий відсоток народу який незгідний та незадоволений з консервативними поглядами ПСР та уряду Ердогана, внаслідок чого існує загроза повалення правлячого режиму та політичного державного перевороту(зокрема це може бути пов'язане з виборами 2023, на яких, після важких перемог ПСР на минулих виборах, правляча партія може втратити лідерство на користь Республіканської народної партії).

- Курдська проблема. Революційні мітинги курдів, зіткнення з турецькою армією, під протекцією Робітничою партією Курдистану за визнання незалежності являються прямою загрозою територіальній цілісності та національній безпеки Туреччини.

- Продовження прохолодних відносин з Ізраїлем, Іраном, ізоляція Туреччини збоку арабських держав.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день Туреччина являється досить впливовим та сильним міжнародним актором. Країна має досить високий економічний потенціал, сильну та сучасну армію, посідає досить важливе місце в міжнародних організаціях. Сприяла цьому зміни влади та вектору зовнішньої політики, які розпочались з 2001 року. Завдяки приходу до влади партії майбутнього президента Ердогана, Туреччина стала на шлях активної та виваженої зовнішньої політики, пріоритетом якої став саме Близькосхідний вектор. Не відмовляючись від прозахідних поглядів, турецька держава, як наслідниця Османської імперії, розпочала активну двосторонню співпрацю з державами регіону, дотримуючись традиційних для Туреччини ідеологій неопантюркізму та неоосманізму, а також взявши за основу зовнішньої політики положення робіт А.Давутоглу «Нуль проблем з сусідами» та «Стратегічна глибина».

Поступово Туреччина доводила свої претензії на геополітичне лідерство на Близькому Сході. Проте всі карти турецькому політичному керівництву сплутала «Арабська весна». Здавалося що ці події лише сприятимуть лідерським амбіціям турецької держави, проте непослідовна політика щодо арабських країн призвела до похолодання в відносинах з рядом держав регіону, а згодом і до дипломатичної ізоляції, що звичайно тільки погіршило можливість перспектив лідерства в регіоні. Також протягом останньої декади можна було спостерігати погіршення відносин з ключовими країнами регіону, зокрема з Іраном та Ізраїлем.

Відносини Туреччини з Іраном, який також має амбіції геополітичного лідерства в регіоні, є досить нестабільні, зі злетами та падіннями у двосторонньому співробітництві. Проте поряд з цим, співпраця є досить важливою для обох держав як

в економічному, так і в безпековому планах. Якщо за оптимістичним сценарієм співпраця Туреччини та Ірану лише посилиться, в перспективі Близькій Схід може отримати досить потужний союз колись конкуруючих держав. Проте задля цього потрібно відкинути на другий план амбіції держав щодо геополітичного лідерства в регіоні, і на даний час, ми не спостерігаємо цього.

Хоча Ердоган, як і раніше, підтримує дипломатичні відносини з Ізраїлем, щоб зберегти вигідні економічні зв'язки та уникнути ворожнечі зі Сполученими Штатами, він виступає з різкою критикою ізраїльського уряду. Туреччина також бере участь у багатонаціональному змаганні за контроль над запасами газу в Середземному морі та сподівається завадити Ізраїлю побудувати газопровід із Ізраїлю до Європи. В рамках своїх зусиль із захоплення лідерства в ісламському світі Ердоган також прагне отримати вплив у Єрусалимі та витіснити Йорданію та Саудівську Аравію як мусульманських зберігачів Храмової гори. Ізраїль сприймається Ердоганом як потужний суперник, який загрожує турецьким та ісламським інтересам і просуває ідеологію, протилежну турецькій.

За межами Сирії відносини Туреччини з іншими державами Близького Сходу знаходяться на низькій точці, яка не показує жодних ознак покращення. Її єдиним союзником у регіоні є Катар через рішення Ердогана підтримати Доху в її суперечці з іншими монархіями Перської затоки минулого року. Інші арабські держави, союзники Саудівської Аравії, ставляться до Туреччини з ворожнечею, а саудівський наслідний принц навіть оголосив турків частиною трикутника зла через її підтримку Катару та позицію в сирійській війні[44]. Навіть Ізраїль, якому Туреччина почала дорікати кілька років тому після тривалого періоду напруженості, виявився більш прихильним до арабів, ніж Анкара. Враховуючи, що арабські чиновники пішли до того, щоб попередити Ізраїль про надмірний турецький вплив у Східному Єрусалимі, можна з упевненістю припустити, що будь-яка лідерська позиція, на яку прагне Туреччина в регіоні, залишиться невиправданою мрією.

Враховуючи її дедалі більш обмежене становище, Туреччина навряд чи зможе мати більший вплив на Близький Схід. Концепція «нуль проблем з сусідами» провалилась, і на даний момент більш схожа на «нуль сусідів». Зіткнувшись з

ризиками для безпеки, пов'язаними з громадянською війною в Сирії, дипломатичною ізоляцією від свого рішення підтримати Катар і відчуженням Сполучених Штатів, а також економічним занепадом всередині країни, Туреччина буде змушена відступити від багатьох своїх політичних програм в регіоні. Інакше власна стабільність Анкари може бути поставлена під сумнів у сценарії, який майже гарантує подальше зниження позицій та припинення будь-яких прагнень лідерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієв М. М. «Зовнішня політика Туреччини наприкінці 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.» // [Електронний ресурс] / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка: [сайт]. – URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/09/06.htm>. Дата звернення: 15.05.2022.
2. Волович О. О. Політика Росії, Туреччини, США і ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво, 27.04.2008 // [Електронний ресурс] / Номос: [сайт]. - URL: <http://nomos.com.ua/content/view/168/77/>. Дата звернення: 18.05.2022.
3. Волович О. О. Турецький неоосманізм і «арабські революції» 2011 року, інформаційно-аналітичне есе. // [Електронний ресурс]/ NewsInformationSecrets: [сайт]. – URL: <http://www.niss.od.ua/p/404.doc>. Дата звернення: 14.05.2022.
4. Волович О. О. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності / О. О. Волович, М. О. Воротнюк, Є. В. Габер // Збірник статей та аналітичних матеріалів. - Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2011. – 408 с.
5. Воротнюк М. О. Протести в Туреччині та події на Близькому Сході: нормативні аспекти / М. О. Воротнюк // Зовнішні справи. – 2013. – Вип. № 10. – С. 34-37.
6. Воротнюк Марина. Протести в Туреччині та події на Близькому Сході: нормативні аспекти. Зовнішні справи. 2017. 37 с.
7. Головань О.О. Еволюція зовнішньої політики США на початку ХХІ століття / О. О. Головань // дис....канд.політ.наук: 23.00.04. - Миколаїв, Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, 2016. – 202 с.

8. Зуєв Д. Туреччина: ісламізм поступається неоосманізму, 08.08.2013 // [Електронний ресурс] / Голос Столицы: [сайт]. – URL: http://newsradio.com.ua/2013_08_08/Turechchina-slam-zm-postupa-tsjanecoosman-zmu/

Дата звернення: 15.05.2022.

9. Кадім А. А. Еволюція регіональної політики Турецької Республіки. УДК 327:351.746. Київ. 2017. 252 с.

10. Колобердянко І. І. Співробітництво Турецької Республіки з ключовими регіональними об'єднаннями на Близькому Сході. УДК 327.323. Запоріжжя. 2018. 155 с.

11. Коппель О., Гаспарян А. Американський чинник трансформації Близького Сходу. 2020. 134 с.

12. Кулешова К.І. «Турецька модель» як інструмент зовнішньої політики США на Близькому Сході. Одеса. 2015. 18 с.

13. Московець В. Є. Курдське питання в Американсько-турецьких відносинах. «Історія» Наукові праці. 2011. Т. 137, Вип.134. 140 с.

14. Неоосманізм в дії: Туреччина увійшла у «благородну самотність». 2014. URL: <https://tyzhden.ua/World/98758> Дата звернення: 15.05.2022.

15. Парахонський Б. О. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : монографія. Фоліант, 2008. 589 с.

16. Паюк К. А. Взаємовплив «м'якої сили» Туреччини та Російської Федерації на початку XXI ст. Політичне життя. 2015. Випуск 4. 128 с.

17. Поведа О. Геополітичні виміри подальшого розширення ЄС // Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Том II. Київ, 2020. – С. 77-85.

18. Поуп Х. Відносини Туреччини з Близьким Сходом є радше емоційними, ніж реальними. Тиждень.ua. 2011. - URL: <http://tyzhden.ua/World/38169>. Дата звернення: 14.05.2022.

19. Путін зробив неможливе: Туреччина та Ізраїль помирилися через конфлікт з Росією, 18.12.2015 // [Електронний ресурс] / Патріоти України: [сайт]. – URL:

<http://patrioty.org.ua/blogs/putin-zrobyv-nemozhlyviturechchyna-ta-izrail-pomyrlysia-cherez-konflikt-z-rosiiei-102899.html>. Дата звернення: 15.05.2022.

20. Ратніков М.І. Проблеми американо-турецьких відносин за минуле десятиліття. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 103. Частина 1. 23 с.

21. Рукомеда Р. Внешняя политика Турции, взгляд изнутри, 21.08.2013 // [Електронний ресурс] / УНІАН: [сайт]. – URL: <http://www.unian.net/news/590880-vneshnyaya-politika-turtsii-vzglyadiznutri.html>. Дата звернення: 17.05.2022.

22. Семенова Г. О. Кемалізм та неоосманізм у зовнішній політиці Турецької Республіки. Вінниця – Чернівці. 2021. 295 с.

23. Серушт Н. Курдський фактор в міжнародних відносинах. УДК327.58.22. Одеса. 2019. 230 с.

24. Стародуб Т. С. Міжнародний інтелектуальний форум «Майбутнє Близького Сходу після «Арабської весни» та Туреччина, 09.12.2011 // [Електронний ресурс] / Відкриті очі: [сайт]. – URL: <http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2011/12/2-4.html> Дата звернення: 17.05.2022.

25. Стародуб Т. С. Наслідки «Арабської весни» 2011 для Близького Сходу та Північної Африки: основні ризики та загрози, 04.12.2011 // [Електронний ресурс]/ Відкриті очі: [сайт]. – URL: <http://www.vidkrytiochi.org.ua/2011/12/2011.html> Дата звернення: 17.05.2022.

26. Стародуб Т. С. Сучасна політика Туреччини на Близькому Сході в контексті її залучення до революційних подій 2011, 18.11.2011 // [Електронний ресурс] / Відкриті очі: [сайт]. – URL: <http://www.vidkrytiochi.org.ua/2011/11/2011.html>. Дата звернення: 14.05.2022.

27. Стратегічна культура Туреччини: забуття і відродження. 2020. - URL: <https://adastra.org.ua/blog/strategichna-kultura-turechchini-zabuttya-ividrodzhennya>. Дата звернення: 14.05.2022.

28. Туреччина висунула Ізраїлю ультиматум, 02.06.2010 // [Електронний ресурс] / ТСН: [сайт]. – URL: <http://tsn.ua/svit/turechchina-visunulaizrayilyu-ultimatum.html>. Дата звернення: 17.05.2022.

29. Худолій А. А. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході. Національний університет «Острозька академія». 2017." - URL: <https://jvestnikpolitology.donnu.edu.ua/article/view/5044>. Дата звернення: 17.05.2022.

30. Чабан Д. В. Туреччина як регіональний лідер Великого Близького Сходу. Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми, теорії і практики 2021 : Матеріали міжнар. наук. конф., м. Київ, 20 квіт. 2021 р.

31. Чубрикова О. Туреччина в ООН у 2003-2015 роках: шлях утвердження держави-лідера. UA Foreign Affairs. 2016. - URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/turechchina-v-oon-u2003-2015-rokakh-shljakh-utverdzhennja-derzhav>. Дата звернення: 20.05.2022.

32. Шуляк С. В. Туреччина як регіональний міжнародний актор. 2019.

33. Ярошенко Є. Зовнішньополітичні акценти. Ісламська держава Іраку і Леванту: хто зупинить ісламський фундаменталізм / Є. Ярошенко // «Зовнішньополітичні акценти». – 2015. – Вип. №20. – К.: // [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень: [сайт] - URL://icps.com.ua/assets/uploads/files/FPI_20_ukr_2015_10_08_1228.pdf. Дата звернення: 20.05.2022.

34. Ahmet Davutoglu, Turkey's Prime Minister, Is Expected to Be Replaced, 04.05.2016 // [Electronic resource] / New York Times: [website]. – URL: http://www.nytimes.com/2016/05/05/world/europe/erdogan-ahmet-davutogluturkey-prime-minister-is-expected-to-be-replaced.html?_r=0. Дата звернення: 20.05.2022.

35. Alexander Christie-Miller. Turkey power play: Does Davutoğlu exit spell longer term trouble for Erdoğan?, 05.05.2016 // [Electronic resource] / The Christian Science Monitor: [website]. – URL: <http://m.csmonitor.com/World/Middle-East/2016/0505/Turkey-power-play-Does-Davutoglu-exit-spell-longer-term-trouble-for-Erdogan>. Дата звернення: 20.05.2022.

36. Ali Pajaziti: Davutoğlu: Thinking Depth and Global Political Activism.

37. Altunisik Meliha Benli. Turkish Foreign Policy in the 21st Century. - URL: https://www.cidob.org/en/media2/publicacions/anuario_cidob/2011/anuario_cidob_2011_english/meliha_benli_altunisik. Дата звернення: 20.05.2022.

38. Altunışık, M. B., Tür, O. From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations. Security Dialogue. 2006 Vol. 37 No 2. 248 p.

39. Any change in Turkey's foreign policy?, 11.05.2016 // [Electronic resource] / Dayli news: – URL: <http://www.hurriyetdailynews.com/anychange-in-turkeys-foreignpolicy.aspx?PageID=238&NID=99012&NewsCatID=409>. Дата звернення: 21.05.2022.

40. Aras B., Karakaya R. Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic Imagination / B. Aras, R. Karakaya // Australian Journal of International Affairs. – 2007. – Vol. 61 (4), December. – P.471-488.

41. Ayman S. Gülden. Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry / G. Ayman, S // Arab Studies Quarterly. - Winter 2014. - Vol. 36, №1. 117. Binnaz Toprak. Islam and Democracy in Turkey / Binnaz T. // Turkish Studies, Vol. 6, № 2, June 2005, PP. 187-199.

42. Cem Ismail Official statements, speeches and articles of Ministers for Foreign Affairs of the Republic of Turkey // [Electronic resource] / Turkish foreign policy: opening new horizons for Turkey at the beginning of a new millennium: – URL:<http://www.turkishpolicy.com/images/stories/2002-01futureofTRpolicy/TPQ2002-1-cem.pdf>. Дата звернення: 21.05.2022.

43. Chris Hedges. Turkey Off Balance as Death Ends a Long Rivalry. – URL: <https://www.nytimes.com/1993/05/20/world/turkey-off-balance-as-death-ends-a-long-rivalry.html>. Дата звернення: 21.05.2022.

44. Dalia Ziada. Why the Arabs reject Turkey's role in the Middle East?/ - URL: OPINION: Why the Arabs reject Turkey's role in the Middle East? – The Milli Chronicle. Дата звернення: 21.05.2022.

45. Davutoglu A. Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring // [Electronic resource] / SAM: Center for strategic research: [website]. – URL

http://sam.gov.tr/wpcontent/uploads/2012/04/vision_paper_TFP2.pDf. Дата звернення: 21.05.2022.

46. Davutoglu A. Stratejik Derinlik: Turkiye'nin uluslararası konumu / A. Davutoglu // Globe Publications. – 2001. – Istanbul

47. Davutoglu A. Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007 / A. Davutoglu // Insight Turkey. – 2008. – Vol. 10, № 1. – P.77

48. Davutoglu A. Turkey's Zero-Problems Foreign Policy // [Electronic resource] / Foreign policy: – URL: <http://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/>. Дата звернення: 22.05.2022.

49. Dogangil S. G. Analysing Turkish Foreign Policy under the AKP governments between 2002 and 2013: Is Turkey moving away from the European Union?, 2013 / S. G. Dogangil // [Electronic resource] / London School of Economics and Political Science (LSE): [website]. – URL:http://www.jeanmonnet.org.tr/Portals/0/scholars_database_thesis/sevim_gozdem_dogangil_tez.pdf. Дата звернення: 21.05.2022.

50. Eren Özalay. Turkey's Involvement in Regional Organizations and its Repercussions for EU Membership.

51. Evans, Dominic. Saudi Prince Says Turkey part of 'Triangle of evil'-Egyptian Media. – URL: <https://www.reuters.com/article/us-saudi-turkey/saudi-prince-says-turkey-part-of-triangle-of-evil-egyptian-media-idUSKCN1GJ1WW>. Дата звернення: 21.05.2022.

52. Gurkaynak, R. S. Sayek-Boke. AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi, Birikim. 2013. No. 296. 69 p.

53. Gürzel A. Turkey's role as a regional and global player and its power capacity: Turkey's engagement with other emerging states. Revista de Sociologia e Política. 2014. Vol. 22 No 50. 105 p.

54. Hoffmann C., Cemgil, C. The (un)Making of the Pax Turca in the Middle East: Understanding the Social Historical Roots of Foreign Policy. Cambridge Review of International Affairs. 2026. Vol. 29 No 4. pp. 1302 p.

55. Holsti K. J. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy. International Studies Quarterly. 1970. Vol. 14 No. 3. 309 p.

56. Hounshell B. Mr. Zero Problems. *Foreign Policy*. 2010. Vol. 183. 46 p.
57. Hristov I. Neo-Ottomanism – Emergence, Ideology and Political Doctrine. *Social Evolution and History*. 2013. Vol. 18 No 1. 156 p.
58. Idris Bal. *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era / Bal Idris // USA, Florida: BrownWalker Press. – 2006. – 474 p.*
59. Karakoç Abdullah. *Turkey's relations with Iran and the United States: a shift in alignment? / A. Karakoc // Thesis. - Naval Postgraduate School. - Monterey, California. - 2009.*
60. Karpat, K. H. *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays*. Boston: Brill. 2002.
61. Keskin Arif. *Iran-Turkey Relations: Balance, Rivalry and Mutual Dependence*, 25.04.2009 // [Electronic resource] / Gunaz: [website]. – URL: <http://www.gunaz.tv/?id=4&vmode=1&sID=269&lang=1>. Дата звернення: 21.05.2022.
62. Mustafa Kibaroglu. *WHAT WENT WRONG WITH THE “ZERO PROBLEM WITH NEIGHBORS” DOCTRINE?*.2012. 93 p.
63. Nilüfer Karacasulu. *Interpreting Turkey's Middle East Policy in the Last Decade*. 2015.
64. Oğuzlu, T. H. *Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?* *Turkish Studies*. 2009. Vol. 9. 20 p.
65. Özgür ÖZDAMAR, B.Toygur HALİSTOPRAK, İ. Erkam SULA. *From Good "Neighbor to Model": Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of die Arab Spring*. – URL: <https://www.jstor.org/stable/43925853?read-now=1&seq=11>. Дата звернення: 21.05.2022.
66. Ozkan B. *Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism*. *Survival*. 2014. Vol. 56 No 4. 140 p.
67. *Political reforms in Turkey / Ministry of Foreign Affairs. Secretariat General for EU affairs. - Ankara. - 2007.*
68. *Political reforms in Turkey / Ministry of Foreign Affairs. Secretariat General for EU affairs. - Ankara. - 2007.*

69. PRASANNA ADITYA. 'Neo-Ottomanism' in Turkish foreign policy. – URL: 'Neo-Ottomanism' in Turkish foreign policy | ORF (orfonline.org). Дата звернення: 14.05.2022.

70. Samuel Ramani. How Turkey's Geopolitical Ambitions Could Change the Middle East/ - URL: How Turkey's Geopolitical Ambitions Could Change the Middle East | The National Interest. Дата звернення: 18.05.2022.

71. Semih Idiz. Turkey more diplomatically isolated than ever in Arab world. - URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2020/09/turkey-israel-uae-deal-ankara-became-bane-of-arab-regimes.html#ixzz7V5u1gbMA>. Дата звернення: 20.05.2022.

72. Semih Idiz. What happened to Turkey's foreign policy?, 04.04.2014 // [Electronic resource] / Al-monitor: [website]. – URL: <http://www.almonitor.com/pulse/originals/2016/02/turkey-former-diplomats-say-islamistoutlook-cause-isolation.html#>. Дата звернення: 14.05.2022.

73. Shira Efron. The Future of Israeli-Turkish Relations. – URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2445.html. Дата звернення: 19.05.2022.

74. Svante E. Cornell. What Drives Turkish Foreign Policy? Changes in Turkey, 2012 // [Electronic resource] / Middle East Forum: [website]. – URL: <http://www.meforum.org/3129/turkish-foreign-policy>. Дата звернення: 17.05.2022.

75. The Changing Geo-strategy of Turkey's Foreign Policy Along its Southern Border. From Aspirations for Regional Integration to the Need for Crisis Management. Osman Bahatir Dincer, Mehmet Hecan. London: Institute for Strategic Dialogue. 2016. 32 p.

76. Turkey as a New Security Actor in the Middle East: Beyond the Slogans, 2011 // [Electronic resource] / SAM: Center for strategic research: [website]. – URL: <http://sam.gov.tr/turkey-as-a-new-security-actor-in-the-middle-eastbeyond-the-slogans/> Дата звернення: 14.05.2022.

77. Turkey power play: Does Davutoğlu exit spell longer term trouble for Erdoğan?, 05.05.2016 // [Electronic resource] / The Christian Science Monitor. URL: <http://m.csmonitor.com/World/MiddleEast/2016/0505/Turkey-powerplay-Does-Davutoglu-exit-spell-longer-termtrouble-for-Erdogan>. Дата звернення: 16.05.2022

78. Turkey's Foreign Policy Towards the Middle East. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 2017. 172 p.

79. Turkey's Perspectives and Policies on Security Issues // [Electronic resource] / Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs: [website]. – Mode of access: <http://www.mfa.gov.tr/i-turkey-s-security-perspective-historical-andconceptual-background-turkey-s-contributions.en.mfa>. Дата звернення: 17.05.2022.

80. Turkey's Perspectives and Policies on Security Issues // [Electronic resource] / Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs: [website]. – URL: <http://www.mfa.gov.tr/i-turkey-s-security-perspective-historical-andconceptual-background-turkey-s-contributions.en.mfa>. Дата звернення: 22.05.2022.

81. Vaasu Sharma. Turkey -Israel Relations: Road Towards Normalization? 2022. – URL: (PDF) Turkey -Israel Relations: Road Towards Normalization? (researchgate.net). Дата звернення: 17.05.2022.

82. Voloshyn Y. O., Zamula A. Y. The State as the Leader in Fighting International Terrorism in the Globalized World. International Conference “Entrepreneurial and Sustainable Academic Leadership” . –2018. – P. 491-501.

83. What happened to Turkey's foreign policy?, 04.04.2014 // [Electronic resource] – URL: <http://www.almonitor.com/pulse/originals/2016/02/turkey-former-diplomats-say-islamistoutlook-cause-isolation.html#>. Дата звернення: 21.05.2022.

84. Zaki Samy Elakawi. The geostrategic consequences of the Arab Spring. - URL:<https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/geostrategic-consequences-of-arab-spring/>. Дата звернення: 19.05.2022.